T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

CANAN KORUDİL

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Meltem Okur DİNÇSOY

EDİRNE - 2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.....İKTİSAT..... ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Caner.....YÜKSEL..... tarafından hazırlanan .....Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri..... Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca .....28 Kasım..... Çarşamba günü saat .....12.00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....kabul.....edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç.Dr. Ahmet ATAKİŞİ	kabul edilmesine	
Dr.Öğr.Üy. Mehmet ALTUNTAŞ	kabul edilmesine	
Dr.Öğr.Ü. Melten OKUR DINÇSOY	kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10224563
Yazar Adı / Soyadı	CANAN KORUDİL
T.C.Kimlik No	41659794094
Telefon	5067604683
E-Posta	canan.korudil@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri
Tezin Tercümesi	INFORMAL ECONOMY AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY
Konu	Ekonomi = Economics
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İktisat Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	116
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ MELTEM OKUR DİNÇSOY
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

13.12.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

Hazırlayan: Canan KORUDİL

ÖZET

Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerine etkileri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu çalışmanın amacı kayıt dışı ekonominin Türkiye'de ekonomik büyüme üzerine etkilerini açıklamaktır. Çalışmada Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ile ilgili makroekonomik göstergelerden faydalanılarak araştırma yapılmıştır. Belirtilen göstergeler üzerinden değerlendirme yaparken matematiksel analiz yöntemi kullanılmıştır. Matematiksel analiz yöntemi kullanılması suretiyle Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine dair sayısal veriler elde edilmesi mümkün olmuştur. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de kayıt dışı ekonomi; GSYİH, kişi başına milli gelir, vergi gelirleri, iç ve dış borç stoku, cari açık gibi ekonomik göstergeler üzerinde negatif yönde etkiler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmada Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir. 2000 ile 2016 yılları arasındaki makroekonomik veriler özelinde araştırması yapılması çalışmanın sınırlılıklarını meydana getirmektedir. Çalışmada matematiksel analiz kullanılarak sonuçlar elde edilmesi çalışmanın sağladığı katkılar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Ekonomik Büyüme, Kayıt Dışı Ekonomi, Türkiye

Name of Thesis: Informal Economy and its Impact on Economic Growth in Turkey

Prepared by: Canan KORUDİL

ABSTRACT

There are different views on the effects of the informal economy on economic growth. The aim of this study was to describe the impact of the informal economy on economic growth in Turkey. Informal economy and economic growth in Turkey in this study was researched by using the macroeconomic indicators. The mathematical analysis method was used to evaluate the indicators mentioned above. Through the use of mathematical analysis methods it was achieved to get the numerical data on the effect of informal economy of Turkey's economic growth. According to the obtained results informal economy in Turkey has negative effects on economic indicators such as ; GDP, per capita income, tax revenues, domestic and foreign debt stock and current account deficits. Therefore, as per this study it was obtained that informal economy has negative impact on economic growth in Turkey's economy. Research on the macroeconomic data between 2000 and 2016 constitutes the limitation of the study. Applying the mathematical analysis of reaching the results are considered as a contributions of this study.

Keywords: Economics, Economic Growth, Informal Economy, Turkey

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan ülkelerle birlikte kayıt dışı ekonomi, günümüzde gelişmiş olan ülkeler açısından da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle ülke ekonomileri üzerinde ciddi olumsuz etkileri vardır. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme performansı üzerine etkilerinin açıklanması, alanyazına sağlanacak olası katkılar arasındadır. Çalışmalarımızın bizden sonraki arkadaşlarımıza yardımcı olmasını temenni ediyoruz. Bu çalışmanın hazırlanmasında anlayışıyla birlikte destek olan, değerli fikir ve görüşlerini paylaşan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Meltem OKUR DİNÇSOY'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Canan KORUDİL **Edirne - 2018**

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM **5**

KAYIT DIŞI EKONOMİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER **5**

1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı 5

1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 9

1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri 11

1.3.1. Ekonomik Nedenler 12

1.3.2. Siyasi Nedenler 13

1.3.3. Sosyal Nedenler 14

1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları 15

1.5. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri 17

1.6. Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler 19

1.7. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri 21

1.7.1. Ekonomik Açıdan Etkiler 22

1.7.2. Siyasi Açıdan Etkiler 23

1.7.3. Sosyal Açıdan Etkiler 23
1.8. Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi 25
1.9. Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye ve Dünyadaki Durumu 27
1.9.1. Türkiye'deki Durum 27
1.9.2. Dünyadaki Durum 29
1.10. Kayıt Dışı Ekonomiyle İlgili Yapılan Araştırmalar 32

2. BÖLÜM 41

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN İNCELENMESİ 41

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Oluşturan Faktörler . 41
2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeyi Etkileme Biçimleri 46
2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Göre Ekonomik Büyümeye Etkisi 49
2.3.1. Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Etkiler 51
2.3.2. Gelişmiş Olan Ülkeler Açısından Etkiler 56
2.4. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi 60
2.5. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu 61
2.6. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkilerini Ölçme Çalışmaları 64
2.7. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkilerini Önleme Politikaları 66
2.7.1. Ekonomik Politikalar 66
2.7.2. Yasal Politikalar 67
2.7.3. Sosyal Politikalar 68

3. BÖLÜM..... 69

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve BULGULAR..... 69

3.1. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye GSYİH'nin Etkisinin Belirlenmesi.... 79

3.2. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye Ekonomik Büyümenin Etkisinin Belirlenmesi..... 81

3.3. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye Enflasyonun Etkisinin Belirlenmesi .. 83

3.4. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye Kişi Başına Düşen Milli Gelirin Etkisinin Belirlenmesi 85

3.5. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye Vergi Gelirlerinin Etkisinin Belirlenmesi..... 87

3.6. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye Dış Borç Stokunun Etkisinin Belirlenmesi..... 90

3.7. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye İç Borç Stokunun Etkisinin Belirlenmesi..... 92

3.8. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomiye Cari Açığın Etkisinin Belirlenmesi.... 94

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 97

KAYNAKÇA 100

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kayıt Dışı Ekonomiyi Açıklamak İçin Kullanılan Kavramlar 7
Tablo 2. Kayıt Dışı Ekonomiyi Tanımlayan Kavramların Sağladığı Anlamlar..... 8
Tablo 3. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri 11
Tablo 4. Kayıt Dışı Ekonomiyi Etkileyen Faktörler 18
Tablo 5. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme (Tahmin Etme) Yöntemleri..... 21
Tablo 6. Farklı Yaklaşımlarla Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri 24
Tablo 7. Türkiye'de Yıllara Göre Kayıt Dışı Ekonominin GSMH İçindeki Yeri (1999-2015)..... 28
Tablo 8. Avrupa Birliği Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi (2003-2015)..... 30
Tablo 9. Vergi Markası Değişimi Çalışmaları 32
Tablo 10. Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları ve İlgili Araştırmalar 35
Tablo 11. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Hakkında Yapılan Araştırmalar..... 37
Tablo 12. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü Hakkında Milyon TL Cinsinden Veriler (2001-2016) 38
Tablo 13. Üretim - Harcamalar - Gelir ve Ekonomik Büyüme İlişkisi..... 44
Tablo 14. Kayıt Dışı Ekonomide Dolaylı Ölçüm / Tahmin Yöntemleri..... 49
Tablo 15. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları – 1 52
Tablo 16. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları - 2..... 54
Tablo 17. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları 57
Tablo 18. İşlem Hacmi Yaklaşımına Göre Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi 62
Tablo 19. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunu Belirleme Çalışmaları 65
Tablo 20. 2000-2016 Yılları Arasındaki Değişkenlere Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri..... 76
Tablo 21. Korelasyon Analizi 77
Tablo 22. Regresyon Analizi..... 79
Tablo 23. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 80
Tablo 24. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 80
Tablo 25. Regresyon Analizi..... 81
Tablo 26. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 82

Tablo 27. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 82
Tablo 28. Regresyon Analizi..... 83
Tablo 29. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 84
Tablo 30. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 84
Tablo 31. Regresyon Analizi..... 85
Tablo 32. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 86
Tablo 33. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 86
Tablo 34. Regresyon Analizi..... 87
Tablo 35. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 88
Tablo 36. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 89
Tablo 37. Regresyon Analizi..... 90
Tablo 38. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 91
Tablo 39. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 91
Tablo 40. Regresyon Analizi..... 92
Tablo 41. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 93
Tablo 42. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 93
Tablo 43. Regresyon Analizi..... 94
Tablo 44. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi 95
Tablo 45. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri 95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kayıt Dışı Ekonominin Sosyal Nedenleri 14
Şekil 2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları 16
Şekil 3. Verimlilik ve Kayıt Dışı Ekonomi 42
Şekil 4. Vergi Oranları ve Yatırımlar 47
Şekil 5. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Verileri Grafiği 69
Şekil 6. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de GSMH Verileri Grafiği 70
Şekil 7. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Ekonomik Büyüme Verileri Grafiği 71
Şekil 8. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Enflasyon Verileri Grafiği 72
Şekil 9. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Kişi Başına Milli Gelir Grafiği .. 72
Şekil 10. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Vergi Gelirleri Grafiği 73
Şekil 11. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Dış Borç Stoku Grafiği 74
Şekil 12. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de İç Borç Stoku Grafiği 74
Şekil 13. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Cari Açık Verileri Grafiği 75

GİRİŞ

Dünyada yirminci yüzyıl itibariyle değişen ekonomik düzen, beraberinde yeni tartışma konularını getirmiştir. Kayıt dışı ekonomi de bunlardan birisi konumundadır. Ekonomik değerlerin devletin yetkili organları tarafından kontrol altına alınamayan kısmını yansıtan kayıt dışı ekonomi, ekonomik açıdan çok yönlü etkiler ortaya koyması sebebiyle bu çalışmadaki temel araştırma konusu olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonomiyi açıklamak adına yapılan çalışmalar, 1970'li yıllara dek uzanmaktadır (Işık ve Acar, 2003: 117). Ekonomik gelişmelerin hız kazandığı ve ekonomide küreselleşmenin etkilerinin derinden hissedildiği bir dönem olarak yirminci yüzyılın son çeyreği, kayıt dışı ekonomi açısından da göz ardı edilemeyecek gelişmeleri içermektedir. Kayıt dışı ekonomi hakkında açıklamalarda bulunurken bu durum dikkate alınmak suretiyle ilerleme kaydedilecektir.

Ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin kayıt dışı ekonomi ülkeler yönünden önemli bir sorun konumundadır. Bu durumun bir getirisi olarak kayıt dışı ekonomiye ilişkin araştırmaların sayısının giderek arttığı görülmektedir. Çalışma gereğince kayıt dışı ekonominin ülkelerin önemli sorunlarından birisi olmasındaki etkenler üzerinde ayrıntılı biçimde durulacaktır. Türkiye ve dünya ülkelerinde kayıt dışı ekonomi karşılaştırmasının yapılması da bu kapsamda kendisine yer edinmiş durumdadır.

Bir ülkenin ekonomik yapısı hakkında değerlendirme yaparken kayıtlı ekonomi ve kayıt dışı ekonomi şeklinde iki seçenek üzerinden ilerleme kaydedilmektedir (Zengin ve Tütüncü, 2016: 74). Kayıt dışı ekonomi konusunda net veriler ortaya koymak oldukça güçtür. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik çok sayıda yaklaşımın ortaya çıkmasının temel nedeni de budur. Kayıt dışı ekonomi ölçümünde faydalanılan yöntemlerin tespit edilmesi, çalışmanın üzerinde önemle duracağı konular arasında yer almaktadır.

Ekonomik sistemin yapısını açıklamaya yönelik bir kavram olarak kayıt dışı ekonomi çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Buna göre kayıt dışı ekonominin ekonomik, sosyal, hukuki, ahlaki ve kültürel boyutları vardır (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 72).

Çalışma iki bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölümdeki inceleme kapsamında kayıt dışı ekonomi kavramına yönelik açıklayıcı temel bilgilere yer verilmesi planlanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi hakkındaki kavramsal açıklamaların yanında Türkiye'de ve dünyadaki durum hakkında bilgiler paylaşılması da bu bölümde gerçekleştirilecektir.

İkinci bölümde ise Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki özelinde açıklamalarda bulunulacaktır. Bu bölümdeki incelemede Türkiye'de kayıt dışı ekonomi hakkındaki verilerin paylaşılmasının yanında kayıt dışı ekonomi hakkında uygulanan önleyici stratejilere yer verilerek ilerleme kaydedilmesi tasarlanmaktadır. Böylece Türkiye'de ekonomik büyüme ve kayıt dışı ekonomi etkileşiminin içeriği açıklanmış olacaktır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri hakkında makroekonomik göstergeler aracılığıyla yapılacak olan analiz çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu analiz neticesinde ulaşılan çıktıların yorumlanması ise bulgular başlığı altında yapılmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, kayıt dışı ekonominin kavramsal çerçevesinin açıklanması ve Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Kayıt dışı ekonomi hakkında Türkiye ve dünya ülkeleri arasında karşılaştırma yapılması da çalışmanın öncelikli amaçları arasında kendisine yer edinmiştir.

Çalışmanın Problemi

Yirminci yüzyılda sürekli olarak nitelik değiştiren ve gelişime uğrayan iktisadi hayat beraberinde değişik niteliklerle ortaya çıkan bir takım problemler getirmiştir. Günümüzde bu problemlerin en karmaşık olanı ve önde yer alanı tabiri yerindeyse ekonomide anestezik etki oluşturan kayıt dışı ekonomi vardır. Kayıt dışı ekonominin ulusal ekonomilere ne gibi zararlar verdiği bunun ekonomik, siyasi, toplumsal ve psikolojik etkilerinin ne olduğu ayrıca kayıt dışının boyutlarının ne kadar olduğu araştırmamızın problemini oluşturmaktadır. Aynı zamanda kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu savunan görüşün yanında olumsuz etkileri olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır. Bu ikilem de araştırmanın problemini oluşturan bir diğer etkendir.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada yazılı kaynaklardan yararlanılacak; istatistiksel analizler yardımıyla incelenecektir. Matematiksel veriler ile tezin hikaye kısmı daha güçlenecektir.

Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamındaki veriler, Türkiye'nin makroekonomik verileridir. Ekonomik büyüme ile ilişkili olan veriler, devletin resmi yayın organlarından faydalanılarak toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri için analiz yapılırken SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programından faydalanılmakta, analiz edilen veriler yorumlanmaktadır.

Çalışmanın Alanyazına Olası Katkıları

Böyle bir çalışma hazırlanması ile birlikte kayıt dışı ekonomi hakkındaki alanyazına katkı sağlanması olasıdır. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme performansı üzerine etkilerinin açıklanması, alanyazına sağlanacak olası katkılar arasındadır. Benzer konuda çalışma hazırlayacak olan araştırmacıların faydalanabileceği nitelikte bilgilere ve verilere ulaşılacak olması, çalışmanın alanyazına olası katkılarından birisidir.

1. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER

Çalışmanın birinci bölümünde kayıt dışı ekonomi hakkında temel bilgilere yer verilecektir. Kayıt dışı ekonomi hakkındaki temel bilgiler araştırması gereğince; kayıt dışı ekonominin tanımı, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve gelişimi, kayıt dışı ekonominin nedenleri, kayıt dışı ekonominin unsurları, kayıt dışı ekonominin özellikleri, kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde kullanılan yöntemler, kayıt dışı ekonominin etkileri, kayıt dışı ekonominin önlenmesi, kayıt dışı ekonominin Türkiye ve dünyadaki durumu, kayıt dışı ekonomi hakkında yapılan araştırmalar konularına yönelik açıklama getirilecektir.

1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı

"Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen veya geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlanabilir" (Zengin ve Tütüncü, 2016: 74). Bu yalın tanımdan da anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonomi, kayıt altına alınmaması sebebiyle denetlenmesi mümkün olmayan ekonomik faaliyetleri içeren bir yapıdadır.

Gözlemlenemeyen ekonomi, gölge ekonomi, gizli ekonomi, yeraltı ekonomisi, siyah ekonomi gibi farklı isimlerle ilgili yazında yer alan kayıt dışı ekonomi, ürün ya da hizmetlerden elde gelirin kaydedilmemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Güler ve Toparlak, 2018: 211). Bu yönüyle kayıt dışı ekonomi, ekonomideki yasal süreçlere uyum sağlamaktan kaçınma şeklinde bir içeriğe sahiptir.

Kayıt dışı ekonomi, ekonomik güvenliği tehdit eden bir etken olarak değerlendirilmektedir (Vinnychuk ve Ziukov, 2013: 142). Ulusal ekonominin

gelişimini olumsuz yönde etkilediği düşünülen kayıt dışı ekonomi, ulusal ve uluslararası düzeydeki önemli sorunlardan birisi olarak kabul edilmektedir.

"Kayıt dışı ekonomi; ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın(alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden(ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı(resmi) ekonominin dışına taşmasıdır" (Bozkurt, 2014: 42-43). Bu tanımdan hareketle kayıt dışı ekonomi için kamu otoritesinin denetimi dışında olan ekonomik faaliyetler bütünü nitelendirmesi yapılması yanlış olmayacaktır.

"Genel olarak kayıt dışı ekonomi, GSMH hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür şeklinde tanımlanmaktadır" (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 73). Kayıt dışı ekonomi hakkında çok fazla tanım ve farklı yaklaşımlar bulunduğu için bu genel tanımın açıklayıcı olduğu söylenebilir.

Kayıt dışı ekonomi açıklanırken faydalanılan başlıca kavramlar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

1

[1] Eski yayınlarda GSMH kullanıldığı için çalışmanın bazı kısımlarında GSMH kavramı kullanılmıştır. Artık GSMH yerine GSYİH kavramı kullanıldığı için analizde GSYİH rakamları kullanılmıştır ve yorum kısımlarında GSYİH olarak söz edilmektedir.

Tablo 1. Kayıt Dışı Ekonomiyi Açıklamak İçin Kullanılan Kavramlar

Kavram	Türkçe Karşılığı	Kavram	Türkçe Karşılığı
Black Economy	Kara Ekonomi	Black Market Economy	Kara Borsa Ekonomisi
Bazaar Economy	Pazar Ekonomisi	Cash Economy	Nakit Ekonomi
Clandestine Economy	Gizli Ekonomi	Dual Economy	İkili Ekonomi
Firm-Centered Economy	Firma Merkezli Ekonomi	Gray Economy	Gri Ekonomi
Household Economy	Hane Halkı Ekonomisi	Hidden Economy	Gizli Ekonomi
Illegal Economy	Yasa Dışı Ekonomi	Informal Economy	Gayri Resmi Ekonomi
Invisible Economy	Görünmez Ekonomi	Irregular Economy	Düzensiz Ekonomi
Lavoro Nero	Kayıt Dışı Ekonomi	Marginal Economy	Marjinal Ekonomi
Moonlight Economy	Ayışığı Ekonomisi	Non-Observed Economy	Gözlemlenemeyen Ekonomi
Non-Official Economy	Resmi Olmayan Ekonomi	Parallel Economy	Paralel Ekonomi
Schwarzarbeit	Kayıt Dışı Ekonomi	Secondary Economy	İkincil Ekonomi
Second Economy	İkinci Ekonomi	Shadow Economy	Gölge Ekonomi
Subeconomy	Alt Ekonomi	Submerged Economy	Örtülü Ekonomi
Subterranean Economy	Yer Altı Ekonomisi	Twilight Economy	Alacakaranlık Ekonomisi
Underground Economy	Yer Altı Ekonomisi	Unonserved Economy	Gözlemlenemeyen Ekonomi
Unofficial Economy	Gayri Resmi Ekonomi	Unrecorded Economy	Kayıt Dışı Ekonomi
Unreported Economy	Beyan Dışı Ekonomi		

DİĞER KAVRAMLAR		
Öbür Ekonomi	Kaçak Ekonomi	Alternatif Ekonomi
Tecimsel Olmayan Ekonomi	Biçimsiz Ekonomi	Kayıp Ekonomi
Kravatsız Ekonomi	Faturasız Ekonomi	Vergisiz Ekonomi
Kuraldışı Ekonomi		

Kaynak: Eroğlu, 2014: 6.

Tablo 1'de görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomiyi açıklamak için pek çok farklı kavramdan faydalanılmaktadır. Tablo üzerinde yer alan çok sayıda kavram, aynı zamanda kayıt dışı ekonominin yoğun bir şekilde araştırıldığını göstermesi sebebiyle önem ifade etmektedir.

Kayıt dışı ekonomi tanımlanırken kullanılan kavramları sağladığı anlamlar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Kayıt Dışı Ekonomiyi Tanımlayan Kavramların Sağladığı Anlamlar

Tanım	Sağladığı Anlam						
	Resmi Olmama	Gizlilik	Yasa Dışılılık	Alternatif	Düzensizlik	Belirsizlik	Önemsizlik
Kayıt Dışı Ekonomi	*****	***	*	**	**		
Enformel Ekonomi	*****	**		**	*	*	
Resmi Olmayan Ekonomi	*****	**		**	***	*	
İkincil Ekonomi	**		*	*****	**	*	****
İkili Ekonomi	**		*	****	***	*	
Paralel Ekonomi	**	**	*	****	***	*	
Gölge Ekonomi	***	***	**	***	**	*****	*
Gri Ekonomi	**	****	***	*		****	
Saklı Ekonomi	***	****	****	*		***	
Yer Altı Ekonomisi	****	*****	****	*		*	
Alacakaranlık Ekonomi	***	****	****		**	****	
Yasa Dışı Ekonomi	****	***	*****	**		**	
Kara Ekonomi	***	****	*****			**	
Marjinal Ekonomi	**				**		*****
Düzensiz Ekonomi	**			**	****	**	

Kaynak: Eroğlu, 2014: 8.

Tablo 2'ye göre kayıt dışı ekonomi tanımındaki kavramlar kayıt dışı ekonomiye; resmi olmama, gizlilik, yasa dışılık, alternatif, düzensizlik, belirsizlik ve önemsizlik gibi anlamlar yüklemektedir. Kayıt dışı ekonominin geniş bir kapsama sahip olarak değerlendirilmesinde yukarıdaki anlamların her birisinin ayrı ayrı etkisinden bahsedilmektedir.

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonomi, pek çok farklı yönüyle değerlendirmeye alınabilir. Kayıt dışı ekonomi, sık karşılaşılan bir hale gelmesiyle iktisat literatüründe giderek daha çok ilgi çeken bir konu haline gelmiştir (Elgin, 2012: 237).

1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kayıt dışı ekonomi hakkındaki çalışmaların 1970'li yıllarda başladığı yönünde yaygın bir görüş hakim olsa da kayıt dışı ekonomiyle ilgili ilk araştırmalar 1940'lı yıllara dek uzanmaktadır. Buna karşın kayıt dışı ekonominin dikkat çeken ve bilinen bir hale gelmesi 1977'de Guttman'ın yayınlanan makalesiyle birlikte olmuştur (Çetintaş ve Vergil, 2003: 16).

Dünya genelinde ekonomide belge düzeni ve kontrol mekanizması konusunda yetersiz kalınması ile birlikte kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması ve gelişimi gerçekleştirmiştir. Özellikle kontrol mekanizmasının yetersiz olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin hızlı bir biçimde gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür (Kargı ve Güven, 2017: 2).

Kayıt dışı ekonomi, birçok olumsuz tarafa sahip karmaşık bir fenomen olarak nitelendirilmektedir. İşsizlik, resmi olmayan harcama ve tüketim, istihdam, yatırımlar gibi temel ekonomik konularla ilgili olması, kayıt dışı ekonominin gelişimini belirleyen etmenler arasında kendisine yer edinmiştir (Zaman ve Goschin, 2015: 80).

Küresel ekonomik sistemin büyüklüğü araştırılırken ticaret, yatırım gibi resmi istatistiklerin yanında resmi olmayan kayıt dışı ekonomi gibi itici bir gücün varlığı söz konusudur (Fleming, Roman ve Farrell, 2000: 387). Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve gelişimi açısından resmi olarak açıklanamayan ekonomik etkilerin varlığının bilinmesinde fayda vardır.

Kayıt dışı ekonomi kavramının ortaya çıkışı ve gelişimindeki en önemli noktalardan birisi de kayıt dışı ekonomi hakkında ortak bir yaklaşım oluşturulmasıdır. 1980'li yıllara kadar uluslararası düzeyde görülmeyen bir kavram olarak kayıt dışı ekonomi, 1980'li yıllardan itibaren ortak bir yaklaşım aracılığıyla ve bilimsel temellere oturtularak değerlendirmeye alınmaya başlamıştır (Resuloğlu Bağırzade, 2015: 40). Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve gelişimi açısından bu gelişme oldukça önemli bir yere sahiptir.

İlk ortaya çıktığı dönemlerde kayıt dışı ekonomi, gelişmekte olan ülkeler ya da gelişmemiş ülkelerin sorunu olarak ele alınmış olsa da gelişmiş ülkelerin de kayıt dışı ekonomi sorunu olduğu anlaşılmıştır (Erdinç, 2016: 40). Gelişmişlik düzeyi bakımından tüm ülkelerin sorunu olması, kayıt dışı ekonominin gelişimini hızlandıran bir faktör olarak görünmektedir.

Kayıt dışı ekonominin gelişimine katkıda bulunan araştırmacılar açısından inceleme yapılmasıyla birlikte Cagan tarafından İkinci Dünya Savaşı döneminde yapılan araştırmaların öncü konumda olduğu görülecektir. 1977'de Gutmann tarafından yapılan araştırmada ise kayıt dışı ekonominin tahminine yönelik açıklama getirilmiştir ve bu çalışmada kayıt dışı ekonominin gelişiminde belirleyici rol oynamıştır (Işık ve Acar, 2003: 117).

1980'li yıllar, kayıt dışı ekonominin gelişimi açısından diğer dönemlerden ayrılmaktadır. Çünkü bu dönemden itibaren kayıt dışı ekonomi hakkında bilimsel içeriğe sahip çalışmaların sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir (Bağırzade, 2012: 197). Böylece kayıt dışı ekonominin sahip olduğu kapsamın şekillenmesinde geçerliliği yüksek bilgilere ulaşılması söz konusu olmaya başlamıştır denilebilir.

1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin nedenleri arasında vergi ahlakı ilk sıralarda yer almaktadır. Vergi oranlarının yüksek olması, vergilerin kamu hizmeti olarak karşılık bulmaması gibi etkenler bireylerin vergi ahlakını terk ederek kayıt dışı girişimlere yönelmesi şeklinde sonuçlanmaktadır (Güler ve Toparlak, 2018: 212). Kayıt dışı ekonominin vergi ile olan bu ilişkisi, tarihi gelişim açısından da etkili olmuştur. Çünkü dünyanın farklı ülkelerinde son dönemde yıllara göre değişen vergi oranlarından bahsedilmesi mümkündür.

Genel hatlarıyla kayıt dışı ekonominin nedenleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

A. Ekonomik Nedenler	**B. Mali Nedenler**
A1. Ekonomik İstikrarsızlık ve Belirsizlik A2. Enflasyonist Baskılar A3. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik A4. Ekonomik Krizler A5. Nakit (Para) Ekonomisi A6. Haksız Rekabetin Boyutu A7. Uluslararası Rekabet Baskısı ve Taşeronlaşma A8. Enformal Sektörün Büyüklüğü	B1. Vergi Yükü ve Adaletsizliği B2. Vergiye Karşı Direnç B3. Vergilendirme Ortamının Belirsizliği B4. Verg Denetiminin Yetersizliği B5. Vergi Afları B6. Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği
C. İş Hayatından Kaynaklanan Nedenler	**D. Sosyolojik Nedenler**
C1. Kayıt Dışı İstihdam C2. Kaçak İşçi Çalıştırma C3. Sigortasız İşçi Çalıştırma	D1. Hızlı Nüfus Artış Oranı D2. Göçler (Yurtiçi ve Yurtdışı) D3. Düzensiz Kentleşme ve Gecekondulaşma D4. İşsizlik D5. Rant Ekonomisi D6. Nüfus Yapısı D7. Eğitim Düzeyi D8. Gelir Seviyesi D9. Yolsuzluk Ekonomisi ve Ahlaki Aşınma D10. Vergi Bilinci

E. Psikolojik Nedenler	F. Teknolojik Nedenler
E1. Alışkanlıklar E2. Yasadışıcılık E3. Rakiplerin Durumu ve Ekonomik Faaliyetleri	F1. Teknolojik İşsizlik

Kaynak: Erdinç, 2016: 41.

Tablo 3'e göre kayıt dışı ekonominin nedenleri; ekonomik nedenler, iş hayatından kaynaklanan nedenler, sosyolojik nedenler, psikolojik nedenler ve teknolojik nedenler şeklinde bir içeriğe sahiptir. Bunlar arasından sosyolojik ve ekonomik nedenlerin içeriğinin diğerlerine göre daha geniş olduğu tablodaki dikkat çeken ayrıntılardan birisidir. Çalışmanın bu kısmında kayıt dışı ekonominin nedenleri ekonomik nedenler, siyasi nedenler ve sosyal nedenler olmak üzere üç kategoride değerlendirmeye alınacaktır.

1.3.1. Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ilişkin ilk olarak ekonomik nedenlerin açıklanması gerekmektedir. Buna göre bir ülkedeki ekonomik sistemin kendisine özgü yapısı, kayıt dışı ekonominin başlıca ekonomik nedenini oluşturmaktadır (Bozkurt, 2014: 44). Her ülkenin farklı sistemi olabileceğinden hareketle ekonomik sistemin varlığını gösterme biçimi ve düzeyinin değişken bir yapıda olduğu çıkarımı yapılabilir.

Kayıt dışı ekonominin diğer ekonomik nedenleri ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Akkoç ve Demir, 2011: 4):

i. Ülkedeki milli gelirin adaletsiz bir biçimde dağılması,
ii. Ekonomik açıdan istikrarın olmaması,
iii. Devlet tarafından yapılan müdahaleler,

iv. Enflasyon oranlarının yüksek olması,
v. İşsizlik sorununun olması,
vi. Üretim maliyetlerinin azaltılması amacı,
vii. Kaçak işçilik,
viii. Ekonomik düzendeki belirsizlikler,
ix. Ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet baskısının olması,
x. Haksız rekabetin yüksek düzeyde olması,
xi. Ekonomik krizler yaşanması,
xii. Yasadışı göç hareketlerinin yoğun bir biçimde yaşanarak devam etmesi şeklindedir.

Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik nedenler, büyük oranda ülkede ekonomik açıdan istikrarlı bir ortamın olmaması ve sık sık belirsizliklerin olması ile ilişkilidir. Makroekonomik göstergelerin de kayıt dışı ekonominin ekonomik nedenleri arasında göz ardı edilemeyecek düzeyde bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Yasadışı yollarla çalışan bireylerin vergi ve diğer yasal düzenlemelerden kaçınmaları, kayıt dışı ekonominin ekonomik nedenleri arasında yer almaktadır (Enste, 2015: 1). Kayıt dışı ekonominin yasalara uyulmaması şeklinde varlığını göstermesi, bir ülkedeki ekonomik kontrollerin yetersiz olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

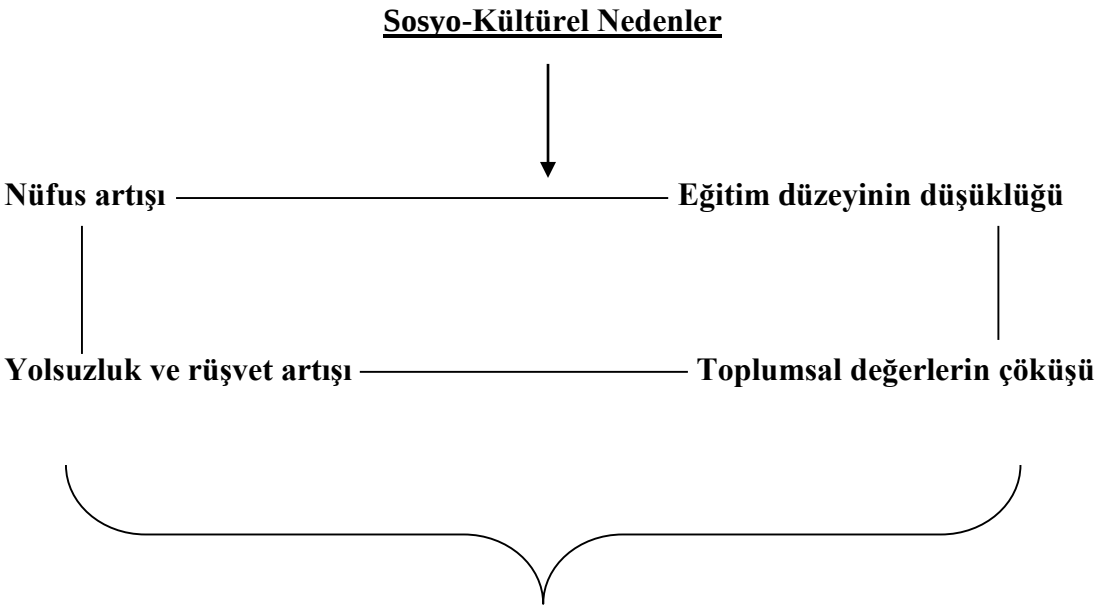
1.3.2. Siyasi Nedenler

Siyasi iradenin aldığı kararlar, ekonomi üzerinde doğrudan etkisini göstermesi sebebiyle kayıt dışı ekonominin nedenleri arasında doğrudan yer edinmektedir. Örneğin vergi borcunun affedilmesi kararı, vergisini veren taraflarca kendilerine bir ceza olarak algılanmakta ve kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetleri teşvik etmektedir (Yıldız ve Yıldız, 2017: 98).

Kayıt dışı ekonomiye neden olan siyasi faktörler arasında siyasi iktidarın toplum tarafından benimsenmemesi önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin belirli bir kısmının siyasal himayeye sahip olması da kayıt dışı ekonominin siyasi nedenleri arasında kendisine yer edinmiş durumdadır (Akkoç ve Demir, 2011: 4).

1.3.3. Sosyal Nedenler

Toplumdaki değer yargıları, vergi mükellefinin psikolojik durumu, tarihsel unsurlar kayıt dışı ekonominin sosyal nedenleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır (Aslanoğlu, 2008: 201). Bunlar dışındaki kayıt dışı ekonomideki sosyal nedenler ise aşağıdaki şekil üzerinde gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Kayıt Dışı Ekonominin Sosyal Nedenleri

Kaynak: Nas, 2014: 33.

Şekil 1'de yer alan verilerden hareketle kayıt dışı ekonominin sosyal nedenleri arasında nüfusun artış eğiliminde olması, eğitim seviyesinin düşük olması, yolsuzluk, rüşvet olaylarının sık yaşanması, toplumsal değerlerin terk edilmeye başlaması gibi nedenlerin varlığı söz konusudur.

Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ilişkin verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere çok sayıda neden bulunmaktadır ve bu nedenle sınıflandırma yapılarak açıklama getirilmektedir. Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında hangi neden etkili olursa olsun ekonomik kaynakların yeterli etkililikten uzak kullanılmasının geçerliliği vardır (Resuloğlu Bağırzade, 2015: 46). Bu nedenle kayıt dışı ekonominin nedenleri arasında bu temel hususun göz önünde bulundurulması şarttır.

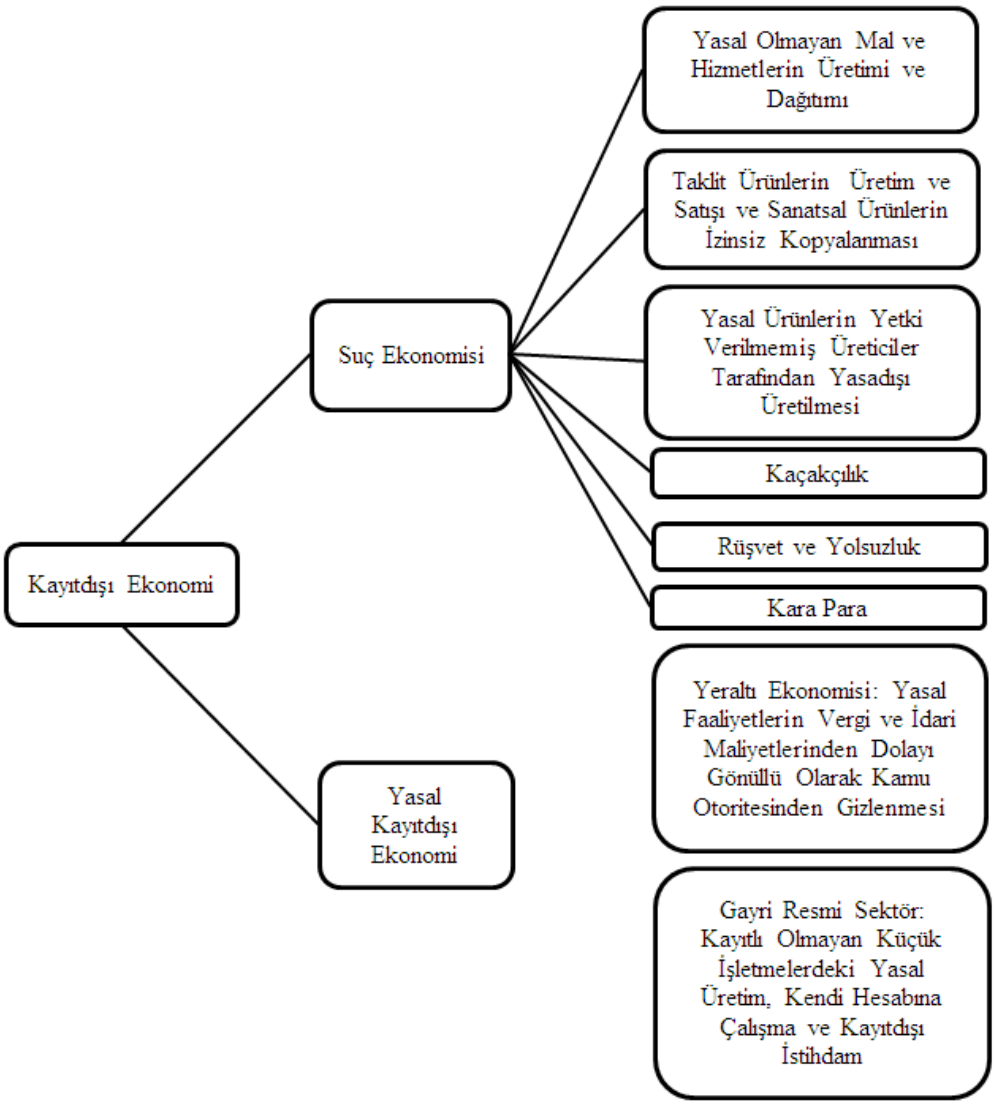
1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları

Kayıt dışı ekonomi hakkında yapılan açıklamalarda kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alan faaliyetlerin yasal olanlar ve yasal olmayanlar ya da parasal olanlar ve parasal olmayanlar şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir (Gediz Oral, Arpazlı Fazlılar ve Koç, 2015: 121). Bu sınıflandırma kapsamında kendisine yer edinen faaliyetler aynı zamanda kayıt dışı ekonominin unsurları arasında sayılmaktadır.

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin unsurları arasında yer almaktadır. İşçinin kayıtlarda hiçbir suretle yer almaması, prim ödeme gün sayısının düşük gösterilmesi, işçinin gelirinin resmi kayıtlara yansımaması gibi farklı seçeneklerle birlikte kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam arasındaki etkileşim kendisini göstermektedir (Oğuztürk ve Ünal, 2017: 326). Bu nedenle kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonomi unsurları kapsamında kendisine yer edinmiş durumdadır.

Kayıt dışı ekonomi unsurlarının şekil üzerinde gösterilmesi durumunda ise aşağıdaki gibi bir şekil ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları

Kaynak: Güler ve Toprak, 2018: 211.

Şekil 2'de yer alan verilere göre suç ekonomisi veya yasal ekonomi şeklinde iki temel kategoride incelenen kayıt dışı ekonominin esas unsurları suç ekonomisi kapsamında yer almaktadır. Buna göre suç ekonomisi kapsamında yasal olmayan

ürün ve hizmetlerin dağıtımı, izinsiz kopyalama işlemleri, kaçakçılık, rüşvet ve yolsuzluk, kara para aklama, yasal ürünlerin yasa dışı bir biçimde üretilmesini saymak mümkündür. Yasal kayıt dışı ekonomi ise yer altı ekonomisi ve gayri resmi sektör olmak üzere iki temel kategoride ele alınmaktadır. Tüm bunların bir araya gelmesiyle birlikte kayıt dışı ekonominin sahip olduğu kapsam belirlenmiş olmaktadır.

1.5. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonominin özelliklerinin başında ülkeden ülkeye değişiklik göstermesi gelmektedir (Zengin ve Tütüncü, 2016: 74). Vergi ve kayıt dışı ekonomi arasındaki yakın ilişki, kayıt dışı ekonominin bu niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin vergi düzenlemelerinin farklılaşan bir yapıda olması, aynı zamanda kayıt dışı ekonominin sahip olduğu kapsamın genişlemesini beraberinde getirmektedir.

Kamu harcamaları, kayıt dışı ekonominin özelliklerinin şekillenmesinde etkisini göstermektedir. Devletin topladığı vergilerin kamu hizmetlerinde kullanılma düzeyi arttıkça kayıt dışı ekonominin kendisini gösterme düzeyi azalacaktır (Elgin, 2012: 239). Bu nedenle kayıt dışı ekonominin özellikleri, belirlenen stratejiler ve uygulamalar ile doğrudan ilişkilidir. Tüm bunlar kayıt dışı ekonominin özellikleri arasında önemli bir yer üstlenmektedir.

Kayıt dışı ekonominin etkilendiği faktörler, kayıt dışı ekonominin geniş bir kapsama sahip olma özelliği kazanmasında etkilidir. Bu kapsamda yeri bulunan hususlar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 4. Kayıt Dışı Ekonomiyi Etkileyen Faktörler

Sosyal ve Davranışsal Faktörler	Düzensiz Göç
	Nüfusun Yapısı
	Aşırı Nüfus Artışı
	Aile/Toplum Yapısı
	Eğitim Düzeyi
Ekonomik Faktörler	Vergi Yükü
	Sosyal Güvenlik Yükü
	Vergi Karması
	İşgücü Piyasasına Yönelik Getirilen Düzenleme ve Kısıtlamalar
	İssizlik
	Enflasyon
	Kişi Başına Gelirin Düşüklüğü ve Adaletsiz Gelir Dağılımı
	Dar Vergi Tabanı
	Dışa Açıklık Oranı
	Kamu Harcamaları
	Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık
İdari Faktörler	Karmaşık Vergi Mevzuatı
	Vergi Afları
	Cezai Yaptırımların Düşüklüğü
	Bürokrasi
	Yolsuzluk
	Yönetim Kalitesi
	Vergi İdaresinin Etkinliği
	Vergi Denetiminin Etkinliği
	Yargı Sistemi
	Vergi Ahlakı
Diğer Faktörler	Gelişmişlik Düzeyi
	İşgücünün Yapısı
	Politik Güven
	Siyasal İstikrar
	Kayıt Sisteminin Düzensizliği
	Ekonomik Krizler
	Küreselleşme
	Sosyal Güvenlik Politikaları
	Küçük Ölçekli İşletmelerin Yoğunluğu

Kaynak: Eroğlu, 2014: 37.

Tablo 4'e göre kayıt dışı ekonomiyi etkileyen ve bu sayede özelliklerin şekillenmesini sağlayan temel faktörler sosyal ve davranışsal faktörler, ekonomik faktörler, idari faktörler ve diğer faktörler şeklinde sıralanmaktadır. Bu faktörlerin her birisi, kayıt dışı ekonominin özelliklerinin nihai halini almasında belirleyici olması sebebiyle ayrı ayrı önem ifade etmektedir.

Ekonomi, yapısal bir yaklaşımla resmi ve resmi olmayan ekonomi şeklinde ikiye ayrılarak ele alınabilir. Bu noktada kayıt dışı ekonomi, resmi olmayan ekonomiyi oluşturur ve yasal çerçeveden kaçmak isteyen bireyler tarafından kullanılır. Vergiden kaçmak isteyen bireyler, kayıt dışı ekonomiyi kullanarak daha fazla gelir elde etmeyi hedeflerler ve şeffaf olmayan faaliyetleri kayıt dışı ekonomi kapsamında yürütürler (Razmi, Falahi ve Montazeri, 2013: 1).

1.6. Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler

Dünyanın temel gerçeklerinden birisi olan kayıt dışı ekonomi, ülkelerin önüne geçebilmek için yoğun çaba gösterdiği ve tedbirler aldığı bir konu niteliği taşımaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için ortaya konulan yöntemler de alınan önlemler kapsamında değerlendirilmeye müsaittir. Kayıt dışı ekonomi konusunda ölçüm yapılırken bu sürece kimlerin katıldığının tespit edilmesi oldukça güç olmaktadır (Yurdakul, 2008: 206).

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için geliştirilen yöntemler arasından öne çıkanları göz önünde bulundurularak inceleme yapıldığında aşağıdaki gibi bir sıralama olacaktır (Bozkurt, 2014: 48-49):

i. Anket haritası,
ii. Vergi iadelerinin denetlenmesi,
iii. Harcamalar ve gelirler arasındaki uyumsuzluk,
iv. Emek gücü istatistikleri arasındaki uyumsuzluk,

v. İşlem yaklaşımı,
vi. Nakit-mevduat yaklaşımı,
vii. Fiziksel çıktı yöntemi,
viii. Model yaklaşımı,
ix. Fiziksel girdi,
x. GSMH değerlendirmesi,
xi. Vergi inceleme yöntemi,
xii. İstihdam yaklaşımı,
xiii. Parasalcı yaklaşım şeklindedir.

Yukarıda sıralanan maddelerden anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonominin düzeyini ölçebilmek için farklı yöntemlerin varlığı söz konusudur. Ekonomiyle ilgili farklı değişkenlerin göz önüne alınması ile birlikte bu ölçüm yöntemlerinin varlığı kendisini göstermiştir. Çok sayıda farklı yöntemin varlığı, kayıt dışı ekonominin ülkelerin çözüme kavuşturmak için yoğun bir şekilde çaba gösterdiği bir sorun olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemler doğrudan yöntemler ve dolaylı yöntemler biçiminde sınıflandırılmaktadır (Işık ve Acar, 2003: 121). Kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için farklı yöntemlerin varlığı sebebiyle sınıflandırma yapılması tercih edilmiştir.

Aşağıdaki tablo üzerinde kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemlerin içeriği yer almaktadır. Bu açıklamada doğrudan ve dolaylı yöntemler şeklinde ilerleme kaydedilmiştir.

Tablo 5. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme (Tahmin Etme) Yöntemleri

(MİKRO) DOĞRUDAN YÖNTEMLER	-Anket Yöntemi
(MAKRO) DOLAYLI YÖNTEMLER	-GSMH Yaklaşımı -İstihdam Yaklaşımı -Vergi Denetimi Yaklaşımı -Fiziksel Girdi Yaklaşımı -Parasalcı Yaklaşım ● Basit Parasal Oran Yaklaşımı ● İşlem Hacmi Yaklaşımı ● Ekonometrik Yaklaşım

Kaynak: Nas, 2014: 50.

Tablo 5'e göre kayıt dışı ekonominin doğrudan – mikro – ölçülmesi durumunda anket yöntemi kullanılmaktadır. Dolaylı – makro – ölçüm gerçekleşmesi durumunda ise GSMH, istihdam, fiziksel girdi, vergi denetimi, parasalcı yaklaşım yöntemlerinin varlığı ile karşılaşılmaktadır. Parasalcı yaklaşım da kendi içerisinde basit, işlem hacmi, ekonometrik olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.7. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin etkileri; makroekonomik, mikroekonomik, sosyal, kamusal, siyasal açıdan değerlendirilebilir (Resuloğlu Bağırzade, 2015: 50). Bu

kısımda kayıt dışı ekonominin etkileri hakkında açıklama getirilirken ekonomik açıdan etkiler, siyasi açıdan etkiler, sosyal açıdan etkiler şeklinde farklı başlıklar altında açıklama getirilecektir.

1.7.1. Ekonomik Açıdan Etkiler

Kayıt dışı ekonominin ekonomik açıdan etkileri, ekonomik sistemin işleyişini sekteye uğratacak biçimdedir. Kayıt dışı ekonomi ile birlikte vergi gelirleri azalacağı için vergi oranlarının yükselmesi, ekonomik açıdan kayıt dışı ekonominin temel etkisi olarak görünmektedir (Güler ve Toparlak, 2018: 213).

Ekonomik açıdan kayıt dışı ekonominin etkileri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Resuloğlu Bağırzade, 2012: 46):

i. GSMH üretim miktarını etkiler.
ii. GSHM'nin paylaşılmasını etkiler.
iii. İşsizlik oranlarını artırır.
iv. Enflasyona tesir eder ve artırır.
v. Ekonomik büyümenin seyrini olumsuz etkiler.
vi. İstihdamı azaltır.
vii. Vergi gelirlerinin azalmasına neden olur.
viii. Bireylerin vergi kaçırmaya başvurmalarını beraberinde getirmektedir.
ix. Ekonomik sistemi bozar.
x. Tüketimi etkiler.

Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonominin ekonomik etkileri makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz yönde etkilerini göstermektedir. Bu durum kayıt dışı ekonominin etkilerinin ortaya çıkmaması için kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik girişimlerin çokluğunu açıklamaktadır.

1.7.2. Siyasi Açıdan Etkiler

Siyasi iradenin aldığı kararlarla ilişkili olması sebebiyle kayıt dışı ekonominin etkilerinin siyasi açıdan etkisinin varlığını kaçınılmaz kılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, piyasadaki fiyatlar ve istihdam gibi konularda doğru politikalar uygulanmasını gerektirmektedir (Aslanoğlu, 2008: 205). Kayıt dışı ekonominin yüksek olması, bu göstergelerde olumsuz sonuçların varlığını ortaya çıkarmaktadır. Siyasi irade tarafından alınan kararların bu ve benzeri etkileri, kayıt dışı ekonominin siyasi etkileri kapsamında ele alınmaktadır.

1.7.3. Sosyal Açıdan Etkiler

Kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik sistemini doğrudan etkilemektedir ve bu etki olumsuz yönde kendisini göstermektedir (Oğuztürk ve Ünal, 2017: 236). Sosyal açıdan etkilerin ortaya çıkmasında ekonomik ve siyasi etkilerin tetikleyici rolü gerçekleşebilir. Bu nedenle sosyal açıdan etkiler, farklı şekillerde kendisini gösterebilen bir yapıya sahiptir denilebilir.

Kayıt dışı ekonominin etkileri hakkında farklı yaklaşımları da içerecek şekilde aşağıdaki gibi bir tablo oluşturulmuştur.

Tablo 6. Farklı Yaklaşımlarla Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Etkiler	Olumlu Yaklaşım	Olumsuz Yaklaşım
Makroekonomik	✓Ekonomik büyümeyi hızlandırıyor ✓ İşsizliği azaltıyor ✓ Enflasyonu bastırıyor ✓Ekonomik krizleri "hafifletiyor" ✓Atıl kaynakları harekete geçiriyor ✓Toplam arzı arttırıyor ✓Resmi sektör için ek talep oluşturuyor ✓ Resmi sektör için mali kaynak yaratıyor ✓Etkin olmayan ekonomi politikası sonuçlarını netralize ediyor ✓Tasarrufları hızla yatırıma dönüştürüyor	✓Ekonomik büyümeyi azaltıyor ✓Enflasyonu yükseltiyor ✓Ekonomik istikrarsızlık yaratıyor ✓"Dolarizasyon" düzeyini yükseltiyor ✓İstatitistik verileri çarpıtmakla istisat politikasının etkinliğini azaltıyor ✓Kaynakları kayıtdışılığa uygun sektörlere aktararak toplam ekonomik verimliliği düşürüyor ✓İhracak potansiyelini kısıtlıyor ✓Ülkeden sermaya kaçışını arttırıyor ✓Ekonomide daha fazla kayıtdışılık doğuruyor
Mikroekonomik	✓Girişimci maliyetleri düşürüyor ✓Katı bürokrasiden kaçırma olasılığı sağlıyor ✓Ucuz mal ve hizmet arz ediyor ✓Kişiler için ek gelir kaynağıdır ✓İç piyasada rekabeti güçlendiriyor ✓Tekellere "darbe" indiriyor ✓Dış piyasada rekabet üstünlüğü sağlıyor ✓"Has" piyasa ilişkileri sunuyor ✓Daha esnek çalışma zamanı sunuyor ✓Çalışanlara daha fazla özgürlük sunuyor ✓Daha insani ortamı oluşturuyor ✓İnovasyon için ek personel oluşturuyor	✓Kamu hizmetlerinden mahrum bırakıyor ✓Sağlam mali kaynaklara erişimi engelliyor ✓Haksız rekabet ortamı yaratıyor ✓İşletmeleri küçülterek verimliliği düşürüyor ✓Markalaşmayı engelliyor ✓Reklam olanaklarını ortadan kaldırıyor ✓"Kayıtdışılık" maliyetlerini oluşturuyor ✓İnovasyon potansiyeli zayıflıyor ✓Sağlıksız çalışma ortamı yaratıyor ✓Tüketici haklarını ihlal ediyor ✓Sendika kurumunu zayıflatıyor ✓Dış piyasalarda rekabet gücünü düşürüyor
Kamu Maliyesi	✓Kayıtdışı sektörde oluşan gelirlerin önemli bir kısmı resmi sektörde harcandığından dolaylı vergilerden sağlanan gelirleri arttırıyor	✓Kamu gelirlerini azaltıyor ✓Resmi sektörde vergi yükünü yükseltiyor ✓Dürüst vergi mükellefleri "cezalandırılıyor" ✓Kamu hizmetlerini kısıtlıyor ✓ Vergi ahlakını tahrip ediyor ✓"Free-rider" sorunu yaratıyor ✓Vergi otoritesini zayıflatıyor
Sosyal	✓ Sosyal "patlamalar"ı önlüyor ✓Vasıfsız işgücüne istihdam sağlıyor ✓Adaletsiz gelir bölüşümünü "hafifletiyor" ✓Yolsuzluğu azaltıyor	✓Sosyal sigortadan yoksun insan kitlesi oluşturuyor ✓Ekolojik sorunları derinleştiriyor ✓Çarpık şehirleşme doğuruyor ✓Çocuk emeğini teşvik ediyor ✓Devletin egemenliğini zayıflatıyor ✓Sosyal ahlakı tahrip ediyor ✓Yolsuzluk ve rant arayışını genişletiyor ✓Demokrasi ve hukuk sistemini zayıflatıyor ✓Vatandaşın devlete bağlılığını zayıflatıyor ✓Toplumda suç oranını yükseltiyor

Kaynak: Resuloğlu Bağırzade, 2015: 42.

Tablo 6'daki verilere göre kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin olduğunu savunanların yanında olumlu etkilerin varlığını savunanlardan bahsedilmesi mümkündür. Kayıt dışı ekonominin etkilerini makroekonomik, mikroekonomik, kamu maliyesi ve sosyal açılardan ele alan bu tabloda ekonomik açıdan kayıt dışı ekonominin etkileri konusunda bir fikir birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Olumlu ve olumsuz yaklaşımların her ikisi de kayıt dışı ekonominin işsizlik, ekonomik büyüme gibi konularda etkileri konusundaki örnekler bu kapsamda yer almaktadır. Tablo üzerindeki verilerin genel değerlendirmesi yapıldığında kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin etkilerine ilişkin farklı bakış açılarının varlığının anlaşılmasına olan katkısı sebebiyle yukarıdaki tabloda yer alan veriler ayrı ayrı önem ifade etmektedir.

1.8. Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi

Toplumsal değer yargıları, kayıt dışı ekonominin önlenmesi için belirleyici bir etkendir. Toplumun kayıt dışı ekonomi konusuna ahlaki açıdan yaklaşım göstermesi ile birlikte kayıt dışı ekonomi ile sürdürülebilir bir biçimde mücadele edilmesi mümkündür (Bozkurt, 2014: 54).

Kayıt dışı ekonominin önlenmesini gerekli kılan faktörlerden bazıları gelişmekte olan ülkeler için daha fazla önem ifade etmektedir. Böyle bir yaklaşımla kayıt dışı ekonominin önlenmesini gerekli kılan faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Gediz Oral, Arpazlı Fazlılar ve Koç, 2015: 127):

i. Vergi gelirlerini artırmak için kayıt dışı ekonominin önlenmesinin fayda sağlayacak olması,
ii. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı sektörlerin büyük bir hızla gelişim kaydetmesi,

iii. Kayıt dışı sektörün sürekli büyümesinin devletin meşruiyetine zarar veren bir yapıda olması,
iv. Vergi uyumu açısından kayıt dışı sektörlerin olumsuz yönde etkiler ortaya koyması,
v. Devlet memurlarının keyfi tavırlarına karşılık olarak kayıt dışı çalışan bireylerin vergi ödeme isteğinin bulunması,
vi. Vergi bilinci üzerindeki etkilere karşılık olarak duyarlı hükümet talebinin artması şeklindedir.

Sıralanan maddelerden de anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonominin önlenebilmesi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik istikrarı açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Denetim mekanizmasının etkili bir şekilde işlemesinin kayıt dışı ekonominin önlenebilmesi açısından temel belirleyici olduğu, burada yer verilen ifadeler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi konusunda yapılması gereken düzenlemeler ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Sugözü, 2010: 178-186):

i. Vergi politikaları yeniden ele alınmalıdır.
ii. Vergi sisteminde bireyleri vergi ödemeye teşvik edecek şekilde yeniden yapılanma gerçekleşmelidir.
iii. Gelir idaresi yeniden yapılanmalıdır.
iv. Verginin adil dağıtılması suretiyle vergi yükü azaltılması için girişimlerde bulunulmalıdır.
v. Dolaylı ve dolaysız vergilerin rolü açıkça ortaya koyulmalıdır.
vi. İstihdam üzerinde verginin baskısı azaltılmalıdır.
vii. Vergi mevzuatı düzenlenmeli ve denetim mekanizması daha etkili bir hale getirilmelidir.
viii. Vergi denetimleri düzenlenmelidir.
ix. Vergi istisnaları ve vergi afları kontrol altına alınmalıdır.

x. Kurumlar arasındaki koordinasyon sağlanmalıdır.
xi. Elektronik ticaret konusunda düzenlemeler yapılmalı ve sektör kontrol altına alınmalıdır.
xii. Belge düzeni oluşturulmalıdır.
xiii. Bürokratik işlemler azaltılmalıdır.

Yukarıda sıralanan maddelerden anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilirken vergi konusunda alınan kararların belirleyici rollerinin olması söz konusudur. Vergi ödemeye yönelik ekonomik ve ahlaki teşvikle birlikte kayıt dışı ekonominin önlenmesi için önemli adım atılmış olmaktadır. Bireylerin vergi konusundaki tavırlarının olumlu yönde seyretmesi ve bunun kayıt dışı ekonominin azalmasına yönelik fayda sağlaması için bürokratik işlemlerin azaltılması da göz önünde bulundurulması gereken bir ayrıntıdır.

1.9. Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye ve Dünyadaki Durumu

Kayıt dışı ekonominin Türkiye ve dünyadaki durumu konusunda büyüme için olumlu ya da olumsuz etkilerin varlığı konusunda bir fikir birliği yoktur (Ay, Sugözü ve Erdoğan, 2014: 25). Bu kısımda kayıt dışı ekonominin Türkiye ve dünyadaki durumu açıklanırken genel durum hakkında bilgi verilecektir.

1.9.1. Türkiye'deki Durum

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik girdiyi etkilemesi sebebiyle oldukça önemlidir. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki durumu belirlemek için çok sayıda çalışma yapılmıştır (Gediz Oral, Arpazlı Fazlılar ve Koç, 2015: 126).

Yıllara göre kayıt dışı ekonominin Türkiye'de GSMH içindeki payına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 7. Türkiye'de Yıllara Göre Kayıt Dışı Ekonominin GSMH İçindeki Yeri (1999-2015)

YILLAR	KAYIT DIŞI EKONOMİ / GSMH (%)
1999	32,7
2000	32,1
2001	32,8
2002	32,4
2003	32,2
2004	31,5
2005	30,7
2006	30,4
2007	29,1
2008	28,4
2009	28,9
2010	28,3
2011	27,7
2012	27,2
2013	26,5
2014	27,2
2015	27,8

Kaynak: http://www.worldbank.org/tr/country/turkey Erişim Tarihi: 20.06.2018.

Tablo 7'de görüldüğü üzere Türkiye'de kayıt dışı ekonomi oranları ortalama yüzde 30 düzeyinde seyretmektedir. 17 yıllık periyotta Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi / GSMH oranı en düşük 26,5 düzeyinde seyretmiş olup en yüksek 32,8 düzeyine ulaşmıştır. 1999'dan 2015'e ulaşan süreç açısından değerlendirme

yapıldığında kayıt dışı ekonominin düzeyinin çok yüksek olmamakla birlikte bir düşüş eğilimi içerisinde olduğu söylenebilir.

1.9.2. Dünyadaki Durum

Kayıt dışı ekonomi, özellikle ekonomik dönüşüm sürecindeki ülkeler açısından önemlidir. Dönüşüm sürecindeki ülkelerin ekonomisinde kayıt dışı ekonominin varlığı olağan olarak görülmektedir (Resuloğlu Bağırzade, 2012: 43). Bu durum dünyada kayıt dışı ekonomi verilerine yansımaktadır.

Ekonomik sistemde kayıt dışı ekonominin yaklaşık 3'te 1'lik kısmı oluşturduğunu ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Stankevicius ve Vasiliauskaite, 2014: 23). Kayıt dışı ekonominin dünyadaki önemli sorunlardan birisi olduğu anlamına gelen bu husus aynı zamanda kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi gerekliliğini işaret etmektedir.

2000'li yıllarda dünyadaki durum açısından değerlendirme yapıldığında ABD ekonomisinin yüzde 7-8 arasında değişen bir değerde kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne sahip olduğu görülmüştür. Bu oran Japonya'da yaklaşık yüzde 10 düzeyindedir. Dünyanın önde gelen ekonomilerinden Kanada'da ise yüzde 12-15 arasında bir ortalama değer bulunmaktadır (Oğuztürk ve Ünal, 2017: 333). Ülkelerin kayıt dışı ekonomi konusunda farklı değerlerin varlığı konuyla ilgili geçerliliği yüksek çıkarımlarda bulunmayı güçleştirmektedir.

ABD, Japonya gibi gelişmiş ekonomilerin yanında kayıt dışı ekonomi konusunda Avrupa Birliğinde yer alan ülkelerin durumunun açıklanması gerekli görülmüştür. Avrupa Birliği ülkeleri açısından kayıt dışı ekonomi hakkında yine yirmi birinci yüzyılı içerecek şekilde değerlendirme yapılacak olduğunda ise aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8. Avrupa Birliği Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi (2003-2015)

Yıl/ Ülke	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Almanya	17.1	16.1	15.4	15.0	14.7	14.2	14.6	13.9	13.2	12.9	12.4	12.2	12.2
Avusturya	10.8	11.0	10.3	9.7	9.4	8.1	8.5	8.2	7.9	7.6	7.5	7.8	8.2
Belçika	21.4	20.7	20.1	19.2	18.3	17.5	17.8	17.4	17.1	16.8	16.4	16.1	16.2
Bulgaristan	35.9	35.3	34.4	34.0	32.7	32.1	32.5	32.6	32.3	31.9	31.2	31.0	30.6
Çek Cumh.	19.5	19.1	18.5	18.1	17.0	16.6	16.9	16.7	16.4	16.0	15.5	15.3	15.1
Danimarka	17.4	17.1	16.5	15.4	14.8	13.9	14.3	14.0	13.8	13.4	13.0	12.8	12.0
Estonya	30.7	30.8	30.2	29.6	29.5	29.0	29.6	29.3	28.6	28.2	27.6	27.1	26.2
Finlandiya	17.6	17.2	16.6	15.3	14.5	13.8	14.2	14.0	13.7	13.3	13.0	12.9	12.4
Fransa	14.7	14.3	13.8	12.4	11.8	11.1	11.6	11.3	11.0	10.8	9.9	10.8	12.3
G. Kıbrıs	28.7	28.3	28.1	27.9	26.5	26.0	26.5	26.2	26.0	25.6	25.2	25.7	24.8
Hırvatistan	32.3	32.3	31.5	31.2	30.4	29.6	30.1	29.8	29.5	29.0	28.4	28.0	27.7
Hollanda	12.7	12.5	12.0	10.9	10.1	9.6	10.2	10.0	9.8	9.5	9.1	9.2	9.0
İngiltere	12.2	12.3	12.0	11.1	10.6	10.1	10.9	10.7	10.5	10.1	9.7	9.6	9.4
İtalya	26.1	25.2	24.4	23.2	22.3	21.4	22.0	21.8	21.2	21.6	21.1	20.8	20.6
İrlanda	15.4	15.2	14.8	13.4	12.7	12.2	13.1	13.0	12.8	12.7	12.2	11.8	11.3
İspanya	22.2	21.9	21.3	20.2	19.3	18.4	19.5	19.4	19.2	19.2	18.6	18.5	18.2
İsveç	18.6	18.1	17.5	16.2	15.6	14.9	15.4	15.0	14.7	14.3	13.9	13.6	13.2

Letonya	30.4	30.0	29.5	29.0	27.5	26.5	27.1	27.3	26.5	26.1	25.5	24.7	23.6
Litvanya	32.0	31.7	31.1	30.6	29.7	29.1	29.6	29.7	29.0	28.5	28.0	27.1	25.8
Lüksemburg	9.8	9.8	9.9	10.0	9.4	8.5	8.8	8.4	8.2	8.2	8.0	8.1	8.3
Macaristan	25.0	24.7	24.5	24.4	23.7	23.0	23.5	23.3	22.8	22.5	22.1	21.6	21.9
Malta	26.7	26.7	26.9	27.2	26.4	25.8	25.9	26.0	25.8	25.3	24.3	24.0	24.3
Polonya	27.7	27.4	27.1	26.8	26.0	25.3	25.9	25.4	25.0	24.4	23.8	23.5	23.3
Portekiz	22.2	21.7	21.2	20.1	19.2	18.7	19.5	19.2	19.4	19.4	19.0	18.7	17.6
Romanya	33.6	32.5	32.2	31.4	30.2	29.4	29.4	29.8	29.6	29.1	28.4	28.1	28.0
Slovakya	18.4	18.2	17.6	17.3	16.8	16.0	16.8	16.4	16.0	15.5	15.0	14.6	14.1
Slovenya	26.7	26.5	26.0	25.8	24.7	24.0	24.6	24.3	24.1	23.6	23.1	23.5	23.3
Türkiye (Scheneder)	32.2	31.5	30.7	30.4	29.1	28.4	28.9	28.3	27.7	27.2	26.5	27.2	27.8
Türkiye (Güler ve Toparlak)	68.2	59.1	53.4	34.6	36.7	36.6	31.6	30.3	29.3	28.9	26.4	25.0	23.7
Yunanistan	28.2	28.1	27.6	26.2	25.1	24.3	25.0	25.4	24.3	24.0	23.6	23.3	22.4
28 AB Ülkesi Ort.	22.6	22.3	21.8	21.1	20.3	19.6	20.1	19.9	19.6	19.3	18.8	18.6	18.3

Kaynak: http://www.worldbank.org/tr/country/turkey Erişim Tarihi: 20.06.2018

Tablo 8'de görüldüğü üzere Avrupa Birliği ülkelerinin kayıt dışı ekonomi oranları bu kısımda yer verilen diğer ülkelere göre daha yüksektir. Avrupa Birliği ülkelerinin ortalaması alındığında 2003 yılında yüzde 22 düzeyinde olan kayıt dışı ekonominin 2015'e gelindiğinde yüzde 18 düzeylerine gerilediği görülmektedir. Bu

da Avrupa Birliği ülkeleri için kayıt dışı ekonominin önemli ve büyük bir sorun konumunda olduğu anlamına gelmektedir.

1.10. Kayıt Dışı Ekonomiyle İlgili Yapılan Araştırmalar

Çalışmanın bu kısmında yapılacak olan incelemede kayıt dışı ekonomi hakkında yapılan çalışmalara yer verilerek çalışmalarda elde edilen sonuçlar hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Kayıt dışı ekonomi hakkında yapılan araştırmalarda kayıt dışı ekonomi sektörün ekonomide etkilerine dair farklı yaklaşımlar mevcuttur. Buna göre kayıt dışı sektörün ekonomiye olumlu etkileri olduğunu savunanların yanında olumsuz etkilerin varlığını savunanlar söz konusudur (Resuloğlu Bağırzade, 2015: 50).

Yapılan çalışmalardan birisinde kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak vergi markası hakkında veriler ortaya konulmuştur. İlgili veriler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 9. Vergi Markası Değişimi Çalışmaları

Vergi Markası (%)			
Ülkeler	**2010**	**2013**	**Değişim**
ABD	30,5	31,3	0,8
Almanya	49,1	49,3	0,2
Avustralya	26,8	27,4	0,6
Avusturya	48,2	49,1	0,9
Belçika	55,9	55,8	-0,1

Çek Cumhuriyeti	42,1	42,4	0,3
Danimarka	38,3	38,2	-0,1
Estonya	40,1	39,9	-0,2
Finlandiya	42,3	43,1	0,8
Fransa	49,9	48,9	-1
Güney Kore	20,1	21,4	1,3
Hollanda	38,1	36,9	-1,2
İngiltere	32,6	31,5	-1,1
İrlanda	25,8	26,6	0,8
İspanya	39,7	40,7	1
İsrail	20,7	20,7	0
İsveç	42,8	42,9	0,1
İsviçre	22,1	22,0	-0,1
İtalya	47,2	47,8	0,6
İzlanda	33,4	33,4	0
Japonya	30,2	31,6	1,4
Kanada	30,4	31,1	0,7
Lüksemburg	34,3	37,0	2,7
Macaristan	46,6	49,0	2,4
Meksika	15,5	19,2	3,7
Norveç	37,3	37,3	0

Polonya	34,2	35,6	1,4
Portekiz	37,1	41,1	4
Slovakya	37,9	41,1	3,2
Slovenya	42,5	42,3	-0,2
Şili	7,00	7,00	0
Türkiye	**37,9**	**38,6**	**0,7**
Yeni Zelanda	17,0	16,9	-0,1
Yunanistan	40,1	41,6	1,5

Kaynak: Oğuztürk ve Ünal, 2017: 328.

Tablo 9'daki vergi markası verileri çalışanların aldığı net ücret ile çalışanları istihdam etme maliyeti arasındaki farkı ifade etmektedir. Buna göre Türkiye'de vergi markası oranları artış gösterme eğiliminde olup yüzde 38,6 olarak belirlenmiştir. OECD ülkelerinin verileri ise ortalama yüzde 35,9 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler kayıt dışı çalışan bireylerin oranını etkileyen bir yapıda olması sebebiyle çalışmanın bu kısmında kendisine yer edinmiştir.

Kayıt dışı ekonomi hakkında yapılan araştırmalarda ülkelerin farklı yöntemlere başvurdukları görülmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar ise aşağıdaki tablo üzerinde gösterildiği gibidir.

Tablo 10. Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları ve İlgili Araştırmalar

Ülke Adı	Kullanılan Yöntem	Kayıtdışı Ekonomi/GSMH
ABD	Parasal Yöntemler	%14 (1993) Aktaran Ilgın (1999)
	Vergisel Yöntemler	%6.1 (1980) Tanzi (1983)
	Harcama Anketi Yöntemi	%11 (1981) McCrohan ve Smith (1996)
	İşletme Hacmi Yöntemi	%26.6 (1978) Feige (1979)
Almanya	İstihdam Yöntemi	%37.5 (1978) Aktaran Özsoylu (1993)
	GSMH Yöntemi	%4.8 (1974) Aktaran Özsoylu (1993)
	İşletme Hacmi Yöntemi	%27.5 (1980) Aktaran Özsoylu (1993)
İngiltere	Gelir ve Harcama Farklılığı Yöntemi	%1.5 (1982) Aktaran Carson (1989)
	GSMH Yöntemi	%15.9 (1981) Aktaran Harding ve Jenkins (1989)
İtalya	Anket Yöntemi	%25-35 (1975) Aktaran Özsoylu (1993)
	Parasal Yöntemler	%30 (1978) Aktaran Özsoylu (1993)
	İstihdam Yöntemi	%10-20 (1980) Aktaran Özsoylu (1993)
Peru	GSMH Yöntemi	%29 (1988) Aktaran Main (1989)
Bolivya	GSMH Yöntemi	%103 (1985) Aktaran Jimenez (1989)
Arjantin	GSMH Yöntemi	%72 (1988) Aktaran Main (1989)
Brezilya	GSMH Yöntemi	%50 (1989) Aktaran Monash (1990)
Kenya	GSMH Yöntemi	%35 (1998) Aktaran Main (1989)
Türkiye	Sabit Oran Yöntemi	%11.7 (1990) Özsoylu (1996)
	Sabit Oran Yöntemi	%12.5 (1998) Yetim (1999)
	İşlem Hacmi Yöntemi	%11.7 (1990) Özsoylu (1996)
	İşlem Hacmi Yöntemi	%40.5 (1998) Yazıcı (1994)
	Ekonometrik Yöntem	%137.8 (1984) Hakioğlu (1987)
	Ekonometrik Yöntem	%9.3 (1990) Kasnakoğlu (1993)
	Ekonometrik Yöntem	%6.3 -21.3 (1975-1992 arası) Temel vd. (1994)
	Vergisel Yöntemler	%8-45(1975-1992 arası)Temel vd.(1994)

Kaynak: Işık ve Acar, 2003: 129.

Tablo 10’da yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonomi hakkında farklı yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar neticesinde ülkelerin GSMH içerisinde kayıt dışı sektörlerin yerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu noktada özellikle yirminci yüzyılın sonlarında konuyla ilgili çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ülkelere göre değerlendirme yapıldığında GSMH yönteminin birçok farklı ülke tarafından tercih edildiğini gösteren bulgular elde edilmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise herhangi bir yöntemin öne çıktığını söylemek güçtür. Yapılan araştırmalarda kullanılan yöntemlerin ne denli önemli olduğunun anlaşılması bakımından bu tabloda veriler ayrı ayrı önemlidir. Örneğin 1998 yılı için sabit oran yöntemiyle yapılan araştırmada Türkiye'de kayıt dışı ekonomi yüzde 12.5 düzeyinde bulunmuşken aynı yıl için işlem hacmi yöntemi kullanılarak yüzde 40.5 oranı elde edilmiştir. Böylece kullanılan yöntemlerin kayıt dışı ekonominin tespitindeki farklı rolleri tasdik edilmiş olmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonomi hakkında yapılan araştırmalar arasından öne çıkanları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 11. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Hakkında Yapılan Araştırmalar

ARAŞTIRMACILAR	TAHMİN YÖNTEMLERİ	YILI	KAYIT DIŞI EKONOMİ GSMH (%)
ALTUĞ	Kayıt dışı ücret yaklaşımı	1992	35
DERDİYOK, T.	Parasalcı yaklaşım	1984	27,3
	Vergi yaklaşımı	1991	40,4
HAKİOĞLU, D.	Parasalcı yaklaşım	1984	137,8
ILGIN, Y.	Sabit oran yaklaşımı	2002	31-84
ÖZSOYLU, A.F.	GSMH yaklaşımı	1990	7,5
	Parasalcı yaklaşım	1993	12,9
	İşlem hacmi yaklaşımı	1993	8,5
KASNAKOĞLU	Parasalcı yaklaşım	1990	9,338
TEMEL, ŞİMŞEK VE YAZICI	Vergi yaklaşımı	1991	16,4
ÖĞÜNÇ, YILMAZ	Ekonometrik	2000	15
AKALIN, KESKİNOĞLU	Genişletilmiş oran yöntemi	2005	14-134

Kaynak: Yurdakul, 2008: 208.

Tablo 11'de görüldüğü üzere Türkiye'de kayıt dışı ekonomi konusunda yapılan araştırmalarda kayıt dışı ekonominin çok yüksek boyutlarda olduğunu elde edilmesinin yanında yüzde 10 düzeyinde bir oranda kayıt dışı ekonominin olduğu yönünde sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veriler ise aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 12. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü Hakkında Milyon TL Cinsinden Veriler (2001-2016)

Yıllar	Dolanımdaki Para	Hesaplanan Dolanımdaki Para	Sıfır Vergi Oranında Hesaplanan Dolanımdaki Para	İllegal Para	Paranın Gelir Hızı	Kayıtdışı Ekonomi	Yüzde
2001	939904850	2116734610	1558187655	558546955	25.6	14275533265	59.4
2002	1295682350	3317710671	2435715837	881994834	27.0	23857552801	68.1
2003	1782164458	4462009322	3246762324	1215246998	25.5	31011213806	68.2
2004	2579470341	5646250688	4121221635	1525029053	21.7	33051033414	59.1
2005	3531057629	6753286155	4868183998	1885102157	18.4	34644083968	53.4
2006	6498796272	8110966018	5860159636	2250806382	11.7	26266261443	34.6
2007	6976828505	9194623894	6635532472	2559091422	12.1	30927672401	36.7
2008	8026300798	10604456489	7666104660	2938351829	11.8	34798148266	36.6

2009	9329788403	10555907982	7609347678	2946560304	10.2	30083975908	31.6
2010	11520984966	12387528644	8895289923	3492238721	9.5	33306784455	30.3
2011	14590965529	15127819028	10857179101	4270639927	8.9	37982858926	29.3
2012	16125440878	16581419784	11913327029	4668092755	8.8	41014362409	28.9
2013	19873312388	18608009270	13362119443	5245889827	7.9	41371194238	26.4
2014	23669805673	21227710462	15302239238	5925471224	7.4	43763426861	25.0
2015	28824054698	24333645801	17511903033	6821742768	6.8	46212779862	23.7
2016	33734342570	32644621351	23428922572	9215698779	6.1	56008012509	27.3

Kaynak: http://www.worldbank.org/tr/country/turkey Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Tablo 12'deki veriler Türkiye'de kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alan para miktarının artmasına karşın kayıt dışı ekonomi oranlarının azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Türkiye'de 2000'li yılların başında yüzde 60 düzeylerinde kayıt dışı ekonomi büyüklüğü olduğunu gösteren araştırmalar, 2016 yılında ise yüzde 27 düzeyinde bir büyüklükten bahsedildiğini göstermektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda ekonomik büyüme yaşanmasının kayıt dışı ekonomi kapsamındaki para miktarını artırmasına karşın bunun GSYİH'e oranının düştüğünü göstermektedir. Bu nedenle yalnızca kayıt dışı ekonomi verilerinin incelenmesinin doğru bir yaklaşım olmayacağı söylenebilir. Türkiye'de kayıt dışı ekonomi büyüklüğü için yapılan araştırmalarda dolanımdaki para miktarı, illegal para miktarı, paranın gelir hızı, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilen para miktarı, kayıt

dışı ekonominin GSYİH içerisindeki yeri gibi verilerden faydalanıldığı, yukarıdaki tabloda yer alan bilgiler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

Buraya kadar verilen bilgiler kayıt dışı ekonominin kavramsal çerçevesini belirlemeye yönelik olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda kayıt dışı ekonominin Türkiye'de ve dünyadaki durumu, kayıt dışı ekonominin nedenleri ve etkileri, kayıt dışı ekonominin ölçülmesi yöntemleri gibi konulara ağırlık verilerek açıklama getirilmiştir. Buradan sonraki kısımlarda yapılacak olan incelemede ise kayıt dışı ekonominin Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı açısından etkilerine yoğunlaşılarak açıklamalarda bulunulması tasarlanmaktadır.

2. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN İNCELENMESİ

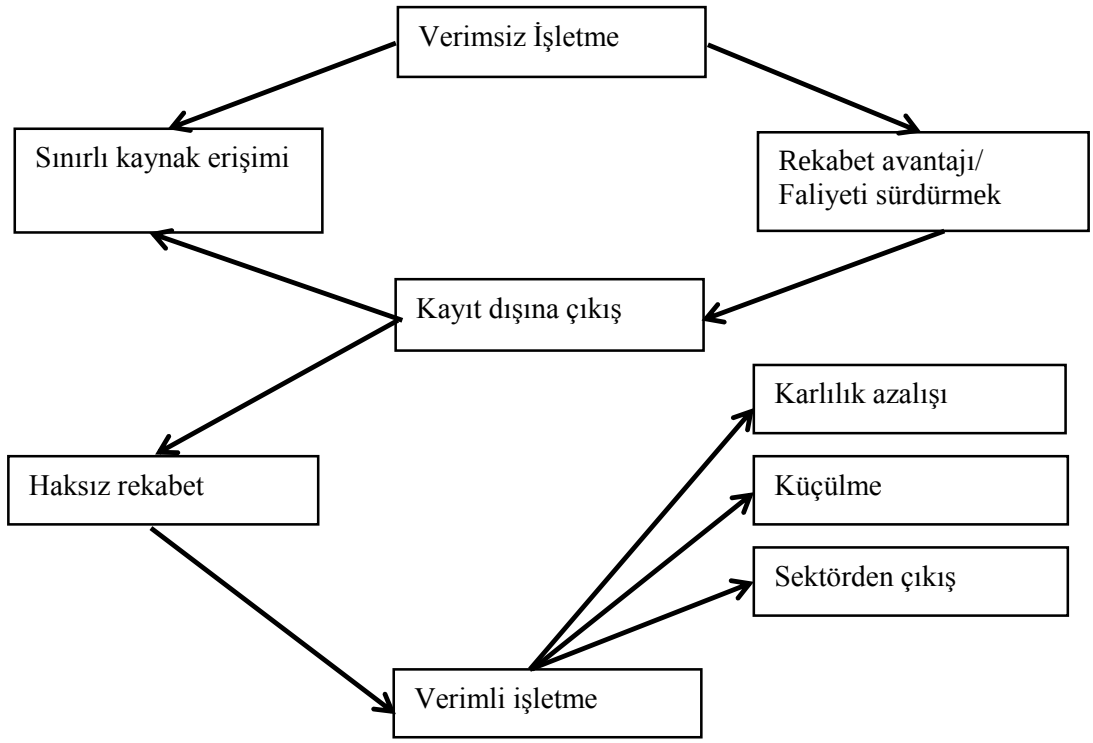
Çalışmanın ikinci bölümünde kayıt dışı ekonomi ve Türkiye'de ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme gereğince kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisini oluşturan faktörler, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimleri, kayıt dışı ekonominin ülkelere göre ekonomik büyümeye etkisi, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisi, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutu, kayıt dışı ekonominin Türkiye'nin ekonomik büyümesine etkileri, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkilerini ölçme çalışmaları, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeme etkilerini önleme politikaları, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkileri ile ilgili araştırmalar konularına yönelik açıklama getirilecektir.

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Oluşturan Faktörler

Kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda farklı sonuçlar elde eden araştırmalar bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye olumlu ya da olumsuz şekilde tesir ettiğini ortaya koyan araştırmalarda bu ilişkiyi oluşturan faktörler için de benzer bir durum söz konusudur. Kayıt dışı ekonomi, ekonomik faaliyetlerin devam etme biçimini etkilemektedir. Ekonomik faaliyetler, kayıtlı ekonomideki iş çevrimleri üzerinde etkisini göstermektedir (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 72). Bu da kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi oluşturan faktörler arasında öncelikli bir konuma sahip olmasını beraberinde getirmektedir.

Ekonomik büyüme ve kayıt dışı ekonomi, vergi ve haksız rekabet gibi konuları içermektedir. Bir ülkede belirlenen vergi oranlarının rekabet üzerine yansımaları kaçınılmaz görünmektedir. Vergi oranlarının etkisi altında şekillenen konulardan birisi de yapılan yatırımlardır. Yüksek vergi oranlarının bulunması durumunda yatırımların düşüş göstermesi beklenmektedir ve bunun ekonomik büyüme üzerine olumsuz biçimde yansıması söz konusu olacaktır. Yatırımların yapılmaması durumunda ise vergi ödeme konusundaki isteklilik azalacağı için vergi geliri ile ekonomik büyüme ilişki olumsuz yönde etkilenebilecektir.

Verimlilik, kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisinin ortaya çıkmasındaki belirleyici faktörlerden birisi konumundadır. Verimliliğin ekonomik büyüme ile olan ilişkisindeki yer almasını sağlayan yönleri aşağıdaki şekil üzerinde gösterildiği gibidir.

Şekil 3. Verimlilik ve Kayıt Dışı Ekonomi

Kaynak: Akkoç 2010, 48.

Şekil 3'te görüldüğü üzere verimlilik ya da verimsizlik durumunda işletmelerin kayıt dışı süreçlere başvurma eğilimleri farklılık gösterecektir. Verimsiz işletmeler, rakipleriyle rekabete devam edebilmek için kayıt dışı faaliyetlere yönelmektedirler. Verimli işletmeler açısından ise karlılık azalışı, küçülme ya da sektörden çıkış durumlarında kayıt dışılığa yönelim kendisini göstermektedir. Verimlilik ve kayıt dışı ekonomi ilişkisinde haksız rekabet ve sürdürülebilirlik faktörlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Verimlilik durumunda kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisinin çok sık bir biçimde görülmemesi beklenmekte iken verimlilik hedeflerinin gerçekleşmemesi durumunda ise verimlilik özelinde kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisinin sık bir biçimde görülmesi beklenmektedir.

Gelişmişlik düzeyi, kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisini oluşturan faktörler ile bunların içeriğini değiştirebilen bir faktör konumundadır. Bu etkileşim şu şekilde açıklanmaktadır: "Gelişmekte olan ülkelerde gözlenen ekonomik büyüme yeterli istihdam imkânları yaratamayabilir ve işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunamayabilir ve bu da kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir" (Bozkurt, 2014: 42). Anlaşılacağı üzere ekonomik büyüme ve kayıt dışı ekonomi ilişkisini oluşturan faktörler arasında istihdam ve işsizlik öncelikli bir konumdadır. Her ne kadar burada gelişmekte olan ülkelere daha fazla odaklanılmış olsa da kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisi, gelişmiş ülkeleri de ilgilendiren bir konu niteliği taşımaktadır.

Ülke genelindeki üretim, harcamalar ve gelirlerle ilişkili olan faktörlerin tamamı kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisi kapsamında kendisine yer edinmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler aşağıdaki tablo üzerinde gösterildiği gibidir.

Tablo 13. Üretim - Harcamalar - Gelir ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Üretim Yolu	**Harcamalar Yolu**	**Gelir Yolu**
(Gayri Safi Katma Değerler)	Özel Nihai Tüketim	Maaş ve Ücretler
Tarım	+ Devlet Nihai Tüketimi	+ Müteşebbis Gelirleri
+ Madencilik	+ Gayri Safi Sabit Sermaye Teşekkülü	+ Mülkiyet Geliri
+ İmalat	+ Stok Değişmeleri	Net Kira
+ Elektrik, gaz, su	+ Mal ve Hizmet İhracatı	Net Faiz
+ İnşaat	– Mal ve Hizmet İthalatı	Temettü
+ Ticaret	+ Dış Alem Net Faktör Gelirleri	+ Kar
+ Ulaştırma		– Aşınma ve Eskime
+ Konut		+ Dolaylı Vergiler
+ Hizmetler		– Sübvansiyonlar
+ İthalat Vergileri		
+ Dış Alem Net Faktör Gelirleri		
Gayri Safi Milli Hasıla Üretim =	**Gayri Safi Milli Harcamalar =**	**Gayri Safi Milli Gelir**

Kaynak: Akkoç, 2010: 57.

Tablo 13'e göre kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ile ilişkili süreçleri üretim yolu, harcamalar yolu ve gelir yolu olacak şekilde sınıflandırmak mümkündür. Üretim yolu özelinde etkisi bulunan başlıca faktörler gayri safi katma değerler, ithalat verileri, net faktör gelirlerinin yanı sıra konut, ulaşım, imalat, ticaret şeklinde bir içeriğe sahiptir. Harcamalar yolu ise özel nihai tüketim etrafında şekillenmektedir. Mal ve hizmet ithalatı / ihracatı, stok değişmeleri, devlet nihai tüketimi bu kapsamda yeri olan faktörler arasındadır. Gelir yolu ise maaş ve ücretler ile ilişkilidir. Net kira, net faiz, sübvansiyonlar, vergiler, müteşebbis geliri ve mülkiyet geliri bu kapsamda kendisine yer edinmiştir.

Toplumda ekonomik istikrarın olmamasının bir getirisi olarak değişen vergi yükü, ekonomide haksız rekabete yol açmakta ve girişimcileri kayıt dışı ekonomiye doğru yöneltmektedir. Böyle bir durumda kayıt dışı ekonomi, makro ekonomik büyüme açısından etkisi olmayan alanlara doğru kaymaktadır (Işık ve Acar, 2003: 130). Başka bir deyişle kayıt dışı ekonominin bu yönünün neticesinde ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilenmesi söz konusu olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisini meydana getiren faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Uçan ve Kaçar, 2016: 22):

i. Yasalar,
ii. Kayıt dışılığın ölçülebilirliği,
iii. Ahlaki normlar,
iv. Ekonomik sistemin uygunluğu,
v. Gelir ya da fayda sağlama,
vi. Ülkenin ekonomik yapısı,
vii. Hukuki durum,
viii. İdari durum,
ix. Sosyal sorunlar ve
x. Yapısal sorunlar şeklindedir.

Yukarıda sıralanan maddeler, kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisini oluşturan faktörlerin sınıflandırılmasını ifade etmektedir denilebilir. Kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisi kapsamında etkisi bulunan faktörlerin her birine yer verilmesinin pek mümkün olmaması sebebiyle böyle bir inceleme yapılmasının daha faydalı olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

Kayıt dışı olarak üretilen ve satılan ürünler, kayıtlı mükelleflerin aleyhine olacak şekilde bir rekabet ortamı meydana getirmektedir. Böyle bir durumda ekonomik büyüme eğiliminin olumsuz yönde seyretmesi beklenmektedir (Aslanoğlu, 2008: 203). Özellikle vergi yükünün yüksek olduğu ülkelerde bu etkilerin düzeyi daha yüksek olmaktadır.

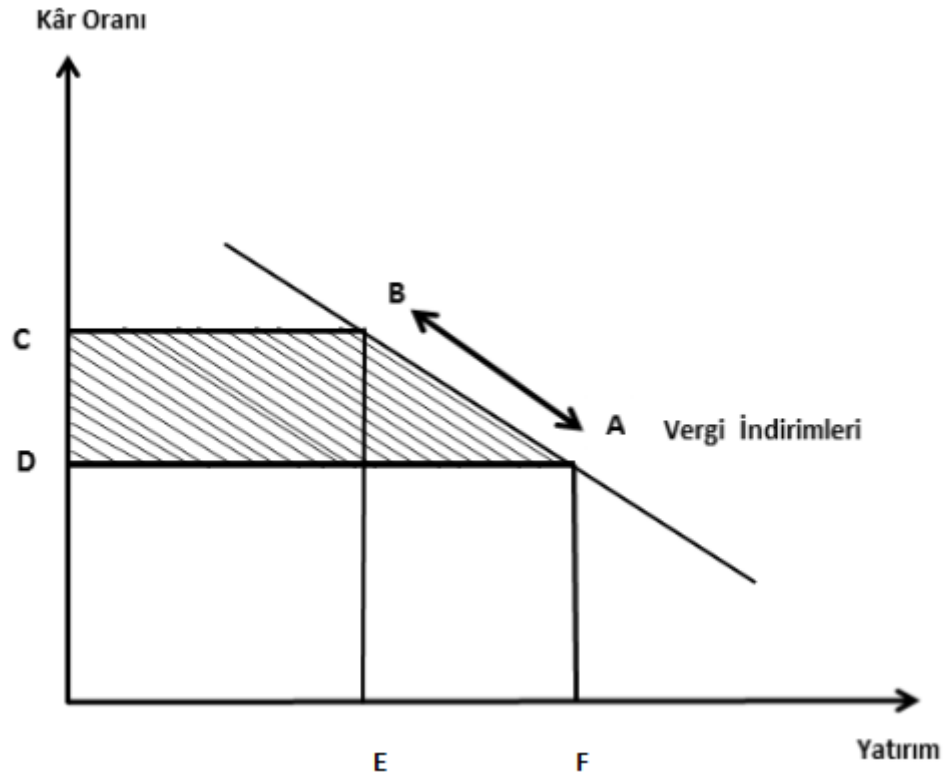
2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeyi Etkileme Biçimleri

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimlerinin başında gelmektedir (Yıldız ve Yıldız, 2017: 98). Resmi kayıtlarda yer almayan istihdam verileri nedeniyle ülke içindeki istihdam rakamlarının hesaplanamaması, üretim faktörleri içindeki temel belirleyici konumunda olan emeğin hesaba katılamaması anlamını taşımaktadır.

Ekonomik dalgalanmalar, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etki biçimlerinden birisidir. Kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alan faaliyetlerin neden olduğu dalgalanmalar, ekonomik büyüme üzerinde etkisini doğrudan göstermektedir. Özellikle kriz dönemleri, bu dalgalanmaların zirve yaptığı dönemler olarak görünmektedir. Krizlerin şiddetine göre kayıtlı ekonomiden kayıtsız ekonomiye geçiş sıklığında artışlar meydana gelmektedir (Kalça ve Ekinci, 2008: 217). Bu da kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme açısından olumsuz sonuçlar doğurmasına neden olacaktır.

Vergi oranları, ülkede yapılacak olan yatırımları etkileyen bir yapıdadır. Vergi oranlarının yatırım miktarını belirleyen yapısı, aynı zamanda ekonomik büyüme

üzerinde etkili olmasını beraberinde getirmektedir. Vergi-yatırım ilişkisinin içeriği aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

Şekil 4. Vergi Oranları ve Yatırımlar

Kaynak: Yücebaş, 2014: 57.

Şekil 4'te görüldüğü üzere vergi oranlarının düşüş göstermesi ile birlikte yatırımların miktarında artış meydana gelmektedir. Böylece ekonomik büyüme açısından olumlu göstergeler ortaya çıkacaktır. Tersi durum için değerlendirme yapılacak olduğunda ise yüksek vergiler nedeniyle vergi ödemeye yanaşmayan kitlenin genişlemesi sebebiyle kayıt dışı ekonominin gelişmesi şeklinde sonuçlar kendisini gösterecektir. Bu da kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimi

gereğince vergi indirimlerinin temel belirleyicilerden bir tanesi konumunda olduğunu gösteren bir örnektir.

Kayıt dışı ekonomi denildiğinde ekonomik büyüme açısından öncelikle olumsuz etkiler akla geliyor olsa da kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü etkilerinin olabileceği daha önce vurgulanmıştı. Kayıt dışı ekonominin ekonomik açıdan katma değer meydana getirmesi, bu kapsamda yer alan örneklerden birisi konumundadır. Kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alan faaliyetlerle birlikte ekonomide katma değer meydana getirilmesi ekonomik büyüme oranlarının artmasını beraberinde getirmektedir (Nas, 2014: 42).

Ülkeler için önemli bir sorun konumunda olmaya devam eden kayıt dışı ekonomi, ciddi gelir kayıplarına neden olmaktadır (Uçan ve Kaçar, 2016: 44). Gelir kayıpları ve bu kayıpların beraberinde getirdiği zincirleme etkiler, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimleri kapsamında kendisine yer edinmiştir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimlerinin çıkış noktasında gelir kayıplarının yaşanması yer almaktadır. Bu da kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimleri gereğince gelir kayıpları yaşanmasını ayrı bir noktaya taşımaktadır.

Makroekonomik göstergeler açısından ortaya çıkan süreçler, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimleri kapsamında değinilmesi gereken hususlardan bir tanesidir. Başlıca makroekonomik göstergeler olan milli gelir, işsizlik, enflasyon, istihdam kayıt dışı ekonomiden etkilenmektedir ve kayıt dışı ekonominin bu göstergeleri çarpıtacak şekilde etkiler ortaya koyması söz konusudur (Bozkurt, 2014: 49). Bu da kayıt dışı ekonominin ekonomik göstergeleri çarpıtmak suretiyle ekonomik büyümeyi etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Ekonomik büyüme de temel makroekonomik göstergelerden birisi olması sebebiyle kayıt dışı ekonomiden benzer şekilde etkilenecektir.

Enflasyon ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin içeriği şu ifadelerle açıklanmaktadır: “Enflasyon açısından bakıldığında, kayıt dışı ekonomi enflasyon vergisinin en büyük mükellefidir. Kayıt dışı ekonomide işlemler genelde nakit para ile

yapılmakta ve elde tutulan nakdin reel gücünün enflasyon vergisi ile aşındırılması suretiyle devlete aktarılan tutar kadar gelir sağlamaktadır" (Nas, 2014: 42). Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme biçimi kapsamında enflasyonun belirleyici rollerinin olduğu, bu ifadeler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Göre Ekonomik Büyümeye Etkisi

Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye olan etkileri ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Bu kısımda yapılacak olan incelemede kayıt dışı ekonominin gelişmekte olan ülkeler açısından etkileri ve gelişmiş ülkeler açısından etkileri konularına yönelik açıklama getirilecektir. Ülkelerin ekonomik durumlarına göre kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme hakkında açıklama getirilirken yıllara göre kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında bilgi verilmesi planlanmaktadır.

Çok sayıda ticari faaliyeti içeren kayıt dışı ekonomi, ekonomik ve sosyal bir sorun olarak tartışılmaktadır ve özellikle 1980'li yıllardan bu yana üzerinde önemle durulan konulardan birisidir (Erdinç, 2016: 15). Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde etkili olması, son yıllarda bu konuya daha fazla ilgi gösterilmesindeki temel etken olarak görünmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik durumuna göre kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyümeye etkiler araştırılırken faydalanılan bazı dolaylı ölçüm yöntemlerine değinilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yer alan hususlar aşağıdaki tablo üzerinde gösterildiği gibidir.

Tablo 14. Kayıt Dışı Ekonomide Dolaylı Ölçüm / Tahmin Yöntemleri

GSMH Yaklaşımı	Üretim, harcama ve gelir yöntemleri kullanılarak hesaplanan GSMH'da, üçyöntemde aynı sonuçları sağlaması beklenilmektedir. Sonuçlar arasındaki farklılık kayıt dışı ekonomiyi oluşturur. Eleştirisi; bu yöntemlerin herhangi birinde meydana gelen ölçüm hatası bufarklılığın oluşmasına neden olabilir.

İstihdam Yaklaşımı	Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilirken nüfus, sivil işgücü arzı ve istihdam değişkenliği dikkate alınır. Bu değişkenlerin zaman içindeki değişiminden kayıt dışı ekonomi tahminleri elde edilir. Eleştirisi; kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren bireylerin aynı zamanda kayıtlı ekonomide de çalışabilme ihtimalidir.
Vergi Denetimleri Yaklaşımı	Mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin vergi incemeleri sırasında tespit edilmesi oluşan farklılıkların kayıt dışı ekonominin büyüklüğü yansıttığı varsayan bir yaklaşımdır. (Us, 2004: 17) Eleştirisi vergi denetimi için mükelleflerin seçiminin rastgele yapılması ve toplumun sadece bir kısmı kapsamasıdır. (Halıcıoğlu, 1999: 7)
Basit Parasal Oran Yaklaşımı	Gutmann (1977)'a göre, kayıt dışı ekonomik faaliyetler yalnızca nakit para kullanımı uygun olduğundan bankalar dışındaki dolaşımdaki para miktarı ve vadesiz mevduatlar arasındaki eşitsizlik, kayıt dışı ekonominin boyutunu yansıtmaktadır. Eleştirisi; ekonomi faaliyetler sadece nakit para ile yapılamamaktadır.
İşlem Hacmi Yaklaşımı	Feige (1979) tarafından geliştiren bu yaklaşımda, Fisher'in Miktar Teorisi kullanılır. Toplam işlem hacmi miktarının GSMH'ya oranı ve bu oranın değişiminden kayıt dışı ekonominin boyutu ve artış oranı tespit edilir. Eleştirisi; kayıt dışı ekonomide güvenilir bir tahmin elde etmek için ampirik gereksinimleri temin etmek kolay değildir. (Öğünç ve Yılmaz, 2000: 13-14)
Ekonometrik Yaklaşım	Tanzi (1983) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sadece nakit para kullanarak gerçekleştiğini varsaymaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomiye yüksek vergi oranları gibi bir vergi yükü değişkeni neden olur ve paranın dolaşım hızı kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynıdır. Eleştirisi; kayıt dışı ekonomiye sadece vergi yükü değişkeni neden olmamaktadır.
Elektrik Tüketimi Yaklaşımı	Kaufmann ve Kaliberda (1996: 12)'ya göre; bir ekonomide genel ekonomik faaliyetleri ölçmek için, elektrik tüketimi tek ve en iyi fiziksel göstergedir. Eleştirisi; ülkeler arasında ve zaman içinde elektrik/GSMH esnekliği ile ilgili önemli farklılıklar veya değişiklikler olabilir (Schnedier ve Enste, 2000: 35)

Kaynak: Tütüncü ve Zengin, 2016: 198.

Tablo 14'teki bilgilere göre ülkelerin kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyümeye etkileri konusunda yaptıkları araştırmalarda GSMH, istihdam, vergi denetimleri, basit parasal oran, işlem hacmi, ekonometrik ve elektrik tüketimi yaklaşımlarından faydalandığı görülmektedir. Ekonomik büyüme ile daha fazla ilişkili olan faktör olarak GSMH yaklaşımı, üretim – harcama – gelir yöntemlerine ilişkin hesaplamaları içermektedir. Bu yaklaşım gereğince yapılacak olan bir hatanın kayıt dışı ekonomi büyüklüğü konusunda farklılıklar meydana getireceği ifade edilmektedir ve bu durum ekonomik büyümeye olan etkiler bakımından doğru değerlendirmeler yapılmasını güçleştirmektedir.

2.3.1. Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Etkiler

Kayıt dışı ekonomi, gelişmekte ülkeler için daha büyük bir sorun niteliği taşımaktadır. Vergi oranlarının gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olması, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin daha yüksek düzeyde ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kıldiş, 2018: 4). Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler ve kayıt dışı ekonomi konusunda daha fazla çalışma yapılmasıyla karşılaşılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya çıkaran belli başlı faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Yazıcı, 2008: 116-117):

i. Yüksek vergi,
ii. Sosyal güvenlik harcamalarının çokluğu,
iii. Devletin düzenleyici müdahaleler yapması,
iv. İzin – ruhsat – lisans gibi konularda devletlerin uygulamaları,
v. Yüksek miktarda yolsuzluk olması,
vi. Niteliksiz yönetimin olması,
vii. Bürokrasi yapısı,

viii. Hukuki altyapının yetersiz olması,
ix. Kayıt dışına kolay bir biçimde çıkılması,
x. Kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetlere ilişkin cezaların caydırıcı olmaması,
xi. Ülkenin piyasa yapısının özellikle küçük ölçekli işletmeleri kayıt dışı faaliyetlere yöneltmesi,
xii. Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin yüksek kar getirmesi,
xiii. Emek maliyetlerinin yüksek olması ve emek piyasasının esnek olmaması şeklindedir.

Sıralanan maddelerden anlaşılacağı üzere gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmek için daha fazla neden bulunmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkisi, gelişmekte olan ülkeler açısından öncelikli bir sorun konumundadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutu verileri, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda yorum yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu kapsamda ulaşılan veriler aşağıdaki tablolarda gösterildiği gibidir.

Tablo 15. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları – 1

Ülkeler	**1999/00**	**2001/02**	**2002/03**	**2003/04**	**2004/05**	**2005/06**	**2006/07**
Arnavutluk	33.4	34.6	35.3	36.1	36.3	37.0	36.0
Ermenistan	46.3	47.8	49.1	50.6	51.2	52.6	52.0
Azerbaycan	60.6	61.1	61.3	61.5	61.9	62.3	61.5
Belarus	48.1	49.3	50.4	51.2	52.1	53.0	52.2
Bosna Hersek	34.1	35.4	36.7	37.2	38.1	39.0	38.2
Bulgaristan	36.9	37.1	38.3	39.1	40.0	40.2	39.4

Hırvatistan	33.4	34.2	35.4	36.1	37.2	37.3	36.5
Çek Cumhuriyeti	19.1	19.6	20.1	20.2	19.8	19.0	18.2
Estonya	38.4	39.2	40.1	39.4	38.6	37.2	36.0
Gürcistan	67.3	67.6	68.0	68.2	68.6	69.0	68.2
Macaristan	25.1	25.7	26.2	26.4	26.1	25.3	24.4
Kazakistan	43.2	44.1	45.2	46.3	47.0	47.3	46.5
Kırgızistan	39.8	40.3	41.2	41.9	42.7	43.4	43.0
Letonya	39.9	40.7	41.3	40.6	39.8	38.2	37.1
Lituanya	30.3	31.4	32.6	31.3	30.4	29.1	28.2
Makedonya	34.1	35.1	36.3	37.3	38.4	39.0	38.3
Moldova	45.1	47.3	49.4	50.1	51.2	52.3	51.4
Polonya	27.6	28.2	28.9	29.2	29.3	27.3	26.5
Romanya	34.4	36.1	37.4	38.2	38.9	38.3	37.4
Rusya	46.1	47.5	48.7	49.3	50.1	50.3	49.4
Sırbistan Karadağ	36.4	37.3	39.1	40.3	41.1	42.1	41.4
Slovakya	18.9	19.3	20.2	19.6	19.0	18.4	17.4
Slovenya	27.1	28.3	29.4	29.0	28.6	27.2	26.4
Ukrayna	52.2	53.6	54.7	55.6	57.3	58.1	57.3
Özbekistan	34.1	35.7	37.2	38.6	39.8	40.6	39.5
Ortalama	**38.1**	**39.1**	**40.1**	**40.5**	**41.0**	**40.9**	**39.9**

Kaynak: http://www.worldbank.org/tr/country/turkey Erişim Tarihi: 27.06.2018.

Tablo 16. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları - 2

ÜLKELER	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Afrika									
Botsvana	33,9	33,4	33,2	33,3	33,0	32,8	32,7	32,3	31,9
Fas	36,5	36,4	35,7	35,5	35,0	34,2	34,9	33,1	33,1
Güney Afrika	28,4	28,4	28,4	28,0	27,8	27,1	26,5	24,0	25,2
Moritus	23,3	23,1	22,9	23,0	22,7	22,4	22,4	22,2	21,9
Mısır	35,5	35,1	35,2	35,7	35,4	35,0	34,8	34,1	33,1
Nijerya	58,0	57,9	57,8	57,6	56,3	55,1	53,8	53,0	-
Tanzanya	58,6	58,3	57,7	56,9	56,6	56,0	55,4	54,7	53,7
Tunus	38,7	38,4	37,8	37,8	37,4	36,9	36,7	35,9	35,4
Ortalama	**39,1**	**38,9**	**38,6**	**38,5**	**38,0**	**37,4**	**37,2**	**36,2**	**33,5**
Orta ve Güney Amerika									
Arjantin	25,2	25,4	26,1	27,6	26,4	25,5	24,7	23,8	23,0
Bolivya	67,0	67,1	67,6	67,7	67,7	66,9	64,3	62,8	63,5
Brezilya	40,8	39,8	39,9	39,9	39,6	38,6	38,4	37,8	36,6
Ekvator	34,2	34,4	33,7	33,3	32,8	31,6	30,8	30,4	30,4
Guatemala	51,6	51,5	51,6	51,2	50,7	50,5	50,2	50,2	49,0
Honduras	50,3	49,6	49,7	49,6	48,9	48,3	47,3	46,1	45,1
Kolombiya	39,4	39,1	38,9	38,9	37,9	37,1	36,1	35,1	33,5
Kosta Rika	26,1	26,2	26,4	26,4	26,1	25,9	25,6	25,0	24,0
Meksika	30,8	30,1	30,3	30,4	30,5	30,1	29,9	29,2	28,8

Panama	64,8	64,1	64,7	65,1	64,4	63,5	61,7	60,0	-
Paraguay	38,0	39,8	39,7	40,1	39,1	38,3	38,2	37,4	-
Peru	60,1	59,9	60,2	59,1	58,6	57,9	57,2	55,7	53,7
Şili	19,9	19,8	19,6	19,6	19,4	19,1	18,9	18,7	18,5
Uruguay	50,5	51,1	51,7	54,0	53,6	51,1	49,2	48,5	46,1
Venezüella	33,8	33,6	33,5	35,5	36,9	34,9	33,5	32,0	30,9
Ortalama	**42,2**	**42,1**	**42,2**	**42,6**	**42,2**	**41,3**	**40,4**	**39,5**	**37,2**
Asya									
Filipinler	43,8	43,3	43,0	42,5	42,0	41,6	40,1	39,5	38,3
Güney Kore	28,3	27,5	27,3	26,9	26,8	26,5	26,3	25,9	25,6
Hindistan	23,2	23,1	22,8	22,6	22,3	22,0	21,7	21,2	20,7
Hong Kong	17,0	16,6	16,6	16,6	16,4	15,9	15,5	15,0	14,7
İsrail	22,7	21,9	22,3	22,7	22,7	22,1	21,8	21,2	20,7
Kıbrıs	29,2	28,7	28,2	27,8	28,2	28,1	27,7	27,3	26,5
Malezya	32,2	31,1	31,6	31,5	31,2	30,7	30,4	30,0	29,6
Singapur	13,3	13,1	13,3	13,3	13,1	12,8	12,7	12,4	12,2
Tayland	53,4	52,6	52,4	51,5	50,2	49,6	49,0	48,5	48,2
Tayvan	43,5	43,2	42,9	42,7	42,1	41,7	41,5	41,2	41,0
Türkiye	32,7	32,1	32,8	32,4	31,8	31,0	30,0	29,5	29,1
Ortalama	**30,8**	**30,3**	**30,3**	**30,0**	**29,7**	**29,3**	**28,8**	**28,3**	**27,9**

Kaynak: http://www.worldbank.org/tr/country/turkey Erişim Tarihi: 27.06.2018.

Tablo 15 ve tablo 16'ya göre gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi ortalama yüzde 30 ile yüzde 40 arasında bir değere sahiptir. Kayıt dışı ekonominin oldukça yüksek düzeylerde olduğu bu ülkelerde ekonomik büyüme açısından etkilenme durumu da kaçınılmaz olmaktadır. Afrika ve Amerika ülkelerinin kayıt dışı ekonomi açısından daha yüksek değerlere sahip olmaları, bu ülkelerin ekonomik büyüme özelinde daha olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır denilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutuna yönelik verilen bu bilgiler, ekonomik büyüme konusunda sürdürülebilir bir şekilde ilerleme sağlanabilmesi için bu ülkelerin düzenleme yapması gerektiğini ortaya koymuştur. Türkiye de bu ülkelerden birisidir, çalışmanın ilerleyen kısımlarında Türkiye hakkında ayrıntılı bir şekilde açıklama getirileceği için bu kısımda veriler üzerinde fazla durulmaması yönünde tercih kullanılmıştır.

2.3.2. Gelişmiş Olan Ülkeler Açısından Etkiler

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kayıt dışı ekonomi konusunda inceleme yaparken mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Çünkü ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kayıt dışı ekonominin varlığını gösterme şekli ve biçimi bakımından farklılıklar meydana getirmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkileri konusunda bir ülke için elde edilen bulguların gelişmişlik düzeyi aynı olmayan bir ülke için aynı çıkarımların yapılabileceğini söylemek güçtür (Yazıcı, 2008: 108).

Kayıt dışı ekonomi, gelişmiş ülkeler için de bir sorun olmasına karşın bu sorunun gelişmekte olan ülkelerdeki gibi yüksek boyutlarda olduğunu söylemek mümkün değildir. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi, yasa dışı sektörlerde yürütülen faaliyetlerde kullanılmaktadır. Vergi bilincinin yerleşmiş olduğu bu toplumlarda uyuşturucu ve silah gibi yasa dışı işlerde kayıt dışı ekonominin varlığı daha fazla görülmektedir (Güler ve Toparlak, 2018: 211). Var olan bu koşullar, gelişmiş ülkelerin kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkisi konusunu öncelikli sorunlar arasından çıkarmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kamu gelirleri içinde vergi payının yüzde 90'lara yaklaştığı ifade edilmektedir (Kıldiş, 2018: 1). Böyle bir durumda bu ülkelerde kayıt dışı ekonomiye yönelimin çok fazla olması beklenmemektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler için kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin düşük bir seviyede olması söz konusu olacaktır. Kayıt dışı ekonomiye yönelimin gelişmiş ülkelerdeki nispeten düşük oranlardaki varlığı, ekonomik göstergelerin tamamında etkisini gösterecek olması sebebiyle ayrıca önemlidir.

Gelişmiş ülkeler açısından kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne dair veriler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 17. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

OECD Ülkeleri	**1989/90**	**1994/95**	**1997/98**	**1999/00**	**2001/02**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
ABD	6,7	8,8	8,9	8,7	8,7	8,5	8,4	8,2	7,5	7,2
Avusturya	6,9	8,6	9,0	9,8	10,6	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4
Britanya	9,6	12,5	13,0	12,7	12,5	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6
Avustralya	10,1	13,5	14,0	14,3	14,1	13,7	13,2	12,6	11,4	10,7
Almanya	11,8	13,5	14,9	16,0	16,3	17,1	16,1	15,4	14,9	14,6
Belçika	19,3	21,5	22,5	22,2	22,0	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3
Danimarka	10,8	17,8	18,3	18,0	17,9	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8
Finlandiya	13,4	18,2	18,9	18,1	18,0	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5

Fransa	9,0	14,5	14,9	15,2	15,0	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8
Hollanda	11,9	13,7	13,5	13,1	13,0	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1
İrlanda	11,0	15,4	16,2	15,9	15,7	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7
İspanya	16,1	22,4	23,1	22,7	22,5	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3
İsveç	15,8	19,5	19,9	19,2	19,1	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6
İsviçre	6,7	7,8	8,1	8,6	9,4	9,5	9,4	9,0	8,5	8,2
İtalya	22,8	26,0	27,3	27,1	27,0	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3
Japonya	8,8	10,6	11,1	11,2	11,1	11,0	10,7	10,3	9,4	9,0
Kanada	12,8	14,8	16,2	16,0	15,8	15,3	15,1	14,3	13,2	12,6
Norveç	14,8	18,2	19,6	19,1	19,0	18,6	18,2	17,6	16,1	15,4
Portekiz	15,9	22,1	23,1	22,7	22,5	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2
Yeni Zelanda	9,2	11,3	11,9	12,8	12,6	12,3	12,2	11,7	10,4	9,8
Yunanistan	22,6	28,6	29,0	28,7	28,5	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1
Ortalama	**12,7**	**16,2**	**16,8**	**16,8**	**16,7**	**16,5**	**16,1**	**15,6**	**14,5**	**13,9**

Kaynak: http://www.worldbank.org/tr/country/turkey Erişim Tarihi: 30.06.2018.

Tablo 17'de yer alan veriler, kayıt dışı ekonominin gelişmiş ülkelerdeki varlığına ilişkin değinilen bilgileri desteklemektedir. Buna göre yıllara göre kayıt dışı ekonominin boyutunun gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde azalma eğiliminde olduğunu gösteren veriler elde edilmiştir. Kayıt dışı ekonominin tüm dünya genelinde hızlı bir şekilde yaygınlaştığı 1990'lı yıllarda gelişmiş ülkelerin de bu durumdan etkilenmesine karşın 2000'li yıllara gelindiğinde kayıt dışı ekonominin oranının düşüş eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Dünyanın en büyük ekonomisi konumundaki ABD'de yüzde 5 ile yüzde 8 arasında seyreden kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün söz konusu olması, dikkat çekici noktalardan birisidir. Yine İsviçre de kayıt dışı ekonominin tek hanelerde olduğu bir gelişmiş ülke konumundadır. Tablo üzerindeki ülkelerin ekonomik açıdan içinde bulundukları durum göz önüne alındığında kayıt dışı ekonominin ülkelerin ekonomik büyüme eğilimleri açısından olumsuz etkiler içerdiği yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu ülkelerin gelişmemiş ülkeler olmaları ve gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi boyutunun düşük olması, bu ifadeleri destekler niteliktedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkileri açısından karşılaştırılması aşağıdaki ifadeler aracılığıyla yapılabilir: "Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi denildiğinde -öncelikle- uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetler akla gelmekteyken; gelişmekte olan ülkelerde, gelirin kayıt altına alınamamasından kaynaklanan kayıt dışı faaliyetler akla gelmektedir" (Güler ve Toparlak, 2018: 210). Görüldüğü üzere gelişmiş ülkeler yasa dışı işler için kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetlere yönelmekte iken gelişmekte olan ülkelerde gelirleri doğru bir şekilde kayıt almayacak şekilde girişimler için kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine başvurulmaktadır. Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin şekillenmesinde ülkeler arasındaki bu farklılıkların etkisi büyüktür.

2.4. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme ile ilişkisine dair temelde ayrılan iki görüş bulunmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere bu görüşlerden birisi kayıt dışı ekonominin insanların harcamalarını artırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu savunurken diğer görüş ise kayıt dışı ekonominin doğru verilerin elde edilmesine engel olduğunu ve ekonomik büyümeyi olumsuz şekilde etkilediğini savunmaktadır. İlgili literatürde yapılan araştırmalarda kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yönüne dair fikir birliği bulunmamaktadır (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 72).

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin varlığı ülkenin vergi başta olmak üzere büyük bir gelir kaybına uğraması anlamına gelmektedir ve bu da ülkede bütçe açıklarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir (Uçan ve Kaçar, 2016: 48). Bu yönüyle kayıt dışı ekonomi, Türkiye'de ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ile birlikte üretim kaynaklarının vergilendirilmeyen sektörlere doğru kayması söz konusudur ve böylece kaynakların yeterli etkililikten uzak bir biçimde kullanılmaktadır. Kaynak dağılımının etkisizliğine neden olan kayıt dışı ekonomi, verimlilik düzeyini sınırlamaktadır. Türkiye kayıt dışı ekonomi bu etkenlerle birlikte ekonomide bozulmalara neden olmakta ve ekonomik büyümeyi engellemektedir (Harmanşa ve Abut, 2017: 98).

Bazı durumlarda kayıt dışı ekonominin olumlu yönleri kendisini göstermektedir. Buna göre kayıt dışı ekonomi istihdam edilemeyen bireylere istihdam olanağı tanımakta, bürokratik süreçlerin engellediği işlerin yapımını sağlamakta, sabit gelirli işçiler için ek gelir olanağı ve refah düzeyinde artış fırsatı sunmaktadır (Yıldız ve Yıldız, 2017: 97). Değinilen hususlar kayıt dışı ekonominin Türkiye'de ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkileri olabileceği görüşünün ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomiye yönelen işletmeler pazarlarını daraltmakta ve büyüme kapasitelerini sınırlandırmaktadır. Bu da kayıt dışı ekonominin ekonomik açıdan olumsuz etkileri olmasını beraberinde getirmektedir. Ayrıca kayıt dışı çalışan işletmeler yargı organları tarafından korunmadıkları için herhangi bir olumsuz durumda adalet sistemine başvuramamaktadır (Aslanoğlu, 2008: 202). Türkiye'de kayıt dışı ekonomi bu örnekler özelinde ekonomik büyümeyi olumsuz biçimde etkilemektedir. Her ne kadar bazı araştırmalarda kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumlu yansımaları olacağı ifade edilse de Türkiye ve kayıt dışı ekonomi konusunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi olumsuz biçimde etkilediği ifade etmektedir.

2.5. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu

Çok geniş bir kapsamı olan kayıt dışı ekonominin ekonomik, siyasi, ahlaki, kültürel, tarihi, hukuki, toplumsal boyutları bulunmaktadır ve bu boyutların her birisi birbiri ile bağlantılıdır (Erdinç, 2016: 40). Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutu konusunda yapılan değerlendirmede ise ekonomik boyut özelinde açıklamalar getirilmesi tercih edilmiştir.

Vergi yükü, kayıt dışı ekonomi ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle vergi yükünün artması ile birlikte kayıt dışı istihdam artmakta, vergi geliri düşmekte ve kayıt dışı ekonominin miktarı artmaktadır (Güler ve Toparlak, 2018: 213). Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutunda vergi yükünün yüksek olması önemli bir etken olarak görünmektedir.

İşlem hacmi yaklaşımına göre Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutu yıllara göre aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 18. İşlem Hacmi Yaklaşımına Göre Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi

YIL	C	D	Yr	v	M	Y=MxV	Y-Yr	KDE (%)
1986	1302	3953	51079234	9720	5255	51079234	0	**0,0**
1987	2212	6417	74721925	8759	8629	75584123	862197	**1,2**
1988	3426	7886	129224505	12327	11312	139438144	10213639	**7,9**
1989	6840	12718	227324008	13446	19558	262969282	35645273	**15,7**
1990	11378	20020	393060171	14769	31398	463714893	70654722	**18,0**
1991	17449	29344	630116961	16153	46793	755852126	125735166	**20,0**
1992	30389	47952	1093368045	17152	78341	1343701668	250333523	**22,9**
1993	51645	77442	1981867096	19251	129087	2485046780	503179685	**25,4**
1994	102328	128519	3868429189	22642	230847	5226917470	1358488281	**35,1**
1995	189465	198719	7626456072	28869	388184	11206631844	3580175772	**46,9**
1996	319024	577831	14772110189	19231	896855	17247177328	2475067139	**16,8**
1997	610871	970339	28835883135	22354	158210	35347069683	6511186548	**22,6**
1998	1057864	1504615	70203147160	35098	2562479	89938492420	19735345260	**28,1**
1999	1887153	2794042	104595915540	28160	4681195	131823434369	27227518829	**26,0**

2000	3196942	4352301	166658021460	28805	7549243	217452696544	50794675084	**30,5**
2001	4462913	6905869	240224083050	26167	11368782	297485800767	57261717717	**23,8**
2002	6899360	8928269	350476089498	29529	15827629	467370270764	116894181266	**33,4**
2003	9775116	13239221	454780659396	25840	23014337	594692028912	139911369516	**30,8**
2004	12443528	16349864	559033025861	25720	28793392	740577041958	181544016097	**32,4**
2005	18193450	25275958	648931711812	19313	43469408	839516419369	190584707557	**29,4**
2006	24439416	24522090	758390785210	23264	48961506	1139054281922	38066349712	**50,2**
2007	25008370	29725334	843178421420	21338	54733704	1167889268016	324710846596	**38,5**
2008	29271922	33062653	950834250715	21633	62334575	1348497724106	397663473391	**41,8**
2009	34233281	44691869	952558578826	16033	78925150	1265414147170	312855568344	**32,8**
2010	44346900	5955827	1098799348446	13878	1039055327	1442006047057	343206698611	**31,2**
2011	49505735	65369352	1297713210117	14933	114875087	1715475392776	417762182659	**32,2**

Kaynak: Nas, 2014: 96.

Tablo 18’de görüldüğü üzere Türkiye'de kayıt dışı ekonomi 1995’e kadar düzenli bir biçimde artmıştır. Kayıt dışı ekonominin bu yıldan sonraki seyri ise dalgalı bir biçimde olmuş ve artışlar ile azalışlarda bir istikrar elde edilememiştir. Yukarıdaki tabloda yer alan verilerin işlem hacmi yaklaşımına göre olduğunun yinelenmesinde fayda vardır.

2.6. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkilerini Ölçme Çalışmaları

Kayıt dışı ekonomi, tam olarak doğru olmasa da genel hatlarıyla tahmin edilebilir. Kayıt dışı ekonominin düzeyini ölçmek için paranın geliş hızı ve paranın miktarının belirlenmesine gerek duyulmaktadır (Ahumada, Alverado ve Canavese, 2008: 97). Türkiye'de bu yönde çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkilerini ölçme çalışmalarında öncelikle insanları kayıt dışı ekonomiye iten nedenler üzerinde durulmaktadır. İşletmeler açısından ise işletmeleri vergi ödemekten kaçınmaya iten nedenler araştırılmalıdır (Harmanşa ve Abut, 2017: 102). Böylece Türkiye'de kayıt dışı ekonominin nedenleri açık bir biçimde ortaya konmuş olacak ve sürdürülebilir çözüm getirilmesi mümkün hale gelecektir.

Kayıt dışı ekonomi oranlarının yüksek olduğunun tahmin edildiği Türkiye'de bu durumun gelir kaybına yol açtığı ifade edilmektedir. Kayıt dışı ekonominin gelir kaybına neden olması sebebiyle ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilenmesi söz konusudur (Uçan ve Kaçar, 2016: 48). Konuyla ilgili çözüm getirme arayışları, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçme çalışmaları arasında yer almaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçmek için farklı yöntemler kullanılarak araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan öne çıkanları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 19. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunu Belirleme Çalışmaları

Araştırmacı	Yıl	Yöntem	GSMH'ye Oran (%)
Ilgın	2001	Basit Parasal Oran	66,2
Aktuğ	1992	Kayıt Dışı İstihdam	35
Derdiyok	1989	Ekonometrik Yaklaşım	8,1
Temel-Şimşek-Yazıcı	1992	Vergi yaklaşımı	16,4-29,9
Çetintaş-Vergil	2000	Ekonometrik Parasal Tahmin	24,7
Schneider	2001	Karma Yöntem	33,2
Kasnakoğlu	1997	İşlem Hacmi	31
Özsoylu	1990	Nakit Oranı	11,7
Schneider-Buehn-Montenegro	2007	Mimic Yöntemi	29,1

Kaynak: Bozkurt, 2014: 53-54.

Tablo 19'da görüldüğü üzere Türkiye'de kayıt dışı ekonomi yıllardan bu yana güncelliğini koruyan bir konudur ve kayıt dışı ekonominin boyutunu tespit etmek için pek çok farklı yöntem kullanılarak araştırmalar yürütülmektedir. Bu araştırmaların her birisi aynı zamanda Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçme amacına sahip olduğu için çalışmanın bu kısmında yer almaktadır.

2.7. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkilerini Önleme Politikaları

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini önleme politikaları; ekonomik politikalar, yasal politikalar, sosyal politikalar başlıkları altında değerlendirilmektedir.

2.7.1. Ekonomik Politikalar

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında ülkelerin sosyal, hukuki, ahlaki, kültürel farklılıklarının ekonomik sistemlerdeki uygulamaları etkilemesi önemli bir etkendir. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini önlemek için bu konuların her birisinin dikkate alınması gerekmektedir (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 72).

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkilerini önlemek için aşağıdaki ekonomik politikaların uygulamaya geçirilmesinde fayda vardır (Harmanşa ve Abut, 2017: 102-103):

i. Enflasyonu düşürmeye yönelik ekonomi politikaları benimsenmelidir.

ii. Vergi aflarına belirli bir standart getirilmeli, böylece insanların nasıl olsa af çıkacak anlayışıyla vergi ödememelerinin önüne geçilmelidir.

iii. Devletin denetimlerinde usulsüzlük ve yolsuzluk gibi olumsuz durumlar engellenmelidir.

iv. Kayıt dışı ekonomi konusunda bilgi sahibi olan kişilere ekonomi politikalarının sorumluluğu verilmelidir.

v. Vergi oranları çok yüksek tutulmamalı, insanların vergi ödemekten kaçmalarını sağlayacak vergi artışları yapılmamalıdır.

vi. Sosyal güvenlik ve vergi yüklerinin meydana getirdiği yüklerin hafifletilmesi ve yasal düzenlemelerin sıklığının azaltılması kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini sınırlandıracak politikalar arasında yer almaktadır.

Sıralanan maddelerden anlaşılacağı üzere Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini önlemek için sürdürülebilir ve standardı olan politikalara gereksinim duyulmaktadır. Böylece insanların kayıt dışı ekonomiye karşı mesafeli yaklaşmaları ve vergi ödemekten kaçmayacakları yönünde beklentiler ortaya çıkmaktadır.

2.7.2. Yasal Politikalar

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkilerini önleme politikaları kapsamında yasal politikaların içeriği aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Nas, 2014: 46-47):

i. Devlete olan güveni sarsmayacak biçimde yasalar belirlenmeli ve uygulanmalıdır.

ii. Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde devletin etkinliğini sağlayacak biçimde yasalar oluşturulmalıdır.

iii. Şeffaf ve katılımcı bir biçimde – demokrasiye uygun – bir biçimde yasalar belirlenmelidir.

iv. Sivil toplum örgütlerinin etkinliğinden faydalanılmalı ve yasalar hakkında bilinç artırılmalıdır.

v. Kamu hesaplarının denetime açık olması sağlanmalı ve böylece güven düzeyi artırılmalıdır.

vi. Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu toplumlarda kuralsızlıklar egemen olmaktadır ve bunun önüne geçilmesinde yardımcı olacak şeffaf yasalar oluşturulmalıdır.

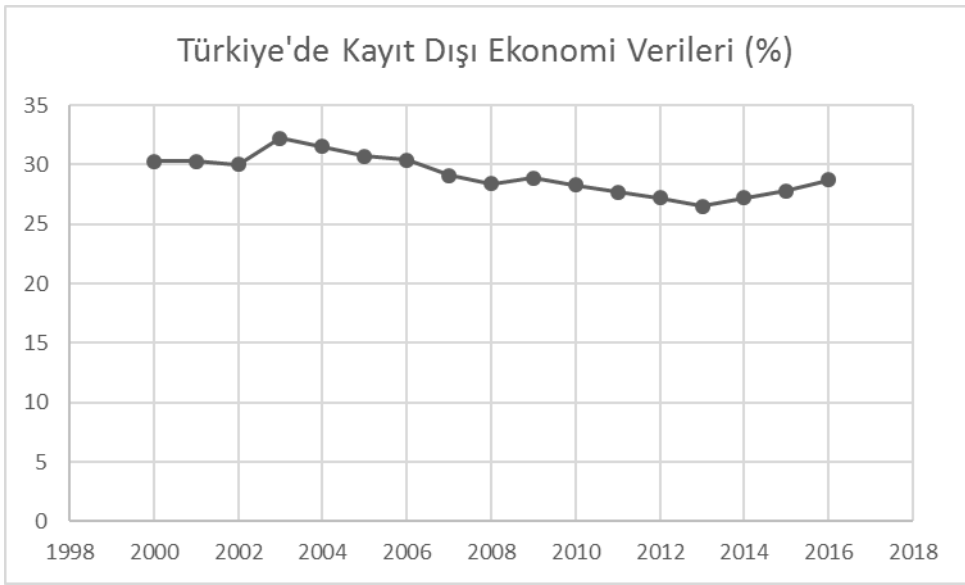
2.7.3. Sosyal Politikalar

Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkilerinin önüne geçilmesinde sosyal politikaların etkinliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumun değer yargıları, kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi için belirleyici etkenlerden bir tanesidir. Kayıt dışı ekonominin doğması ve büyümesinin engellenmesi için toplumda çevre baskının varlığına gerek duyulmaktadır (Bozkurt, 2014: 54). Böylece ahlaki değerler aracılığıyla kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler ortaya koyması gerçekleşmeyecek ya da sınırlı düzeyde gerçekleşecektir.

3. BÖLÜM

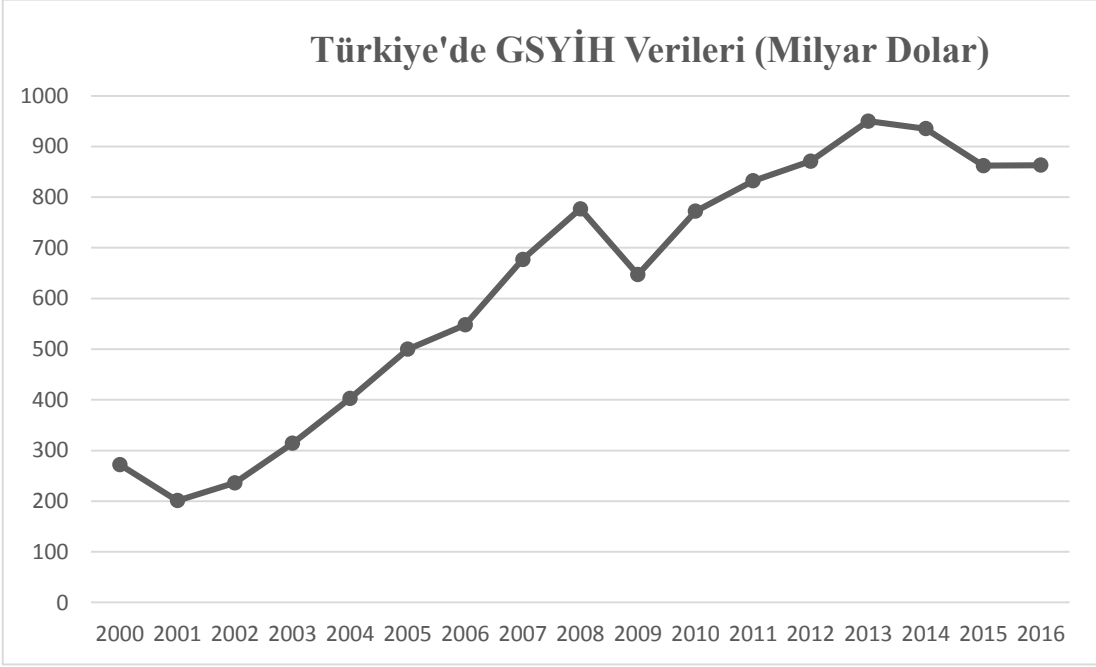
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve BULGULAR

Bu bölümde yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular tablolar ve şekiller halinde ortaya konulacaktır.

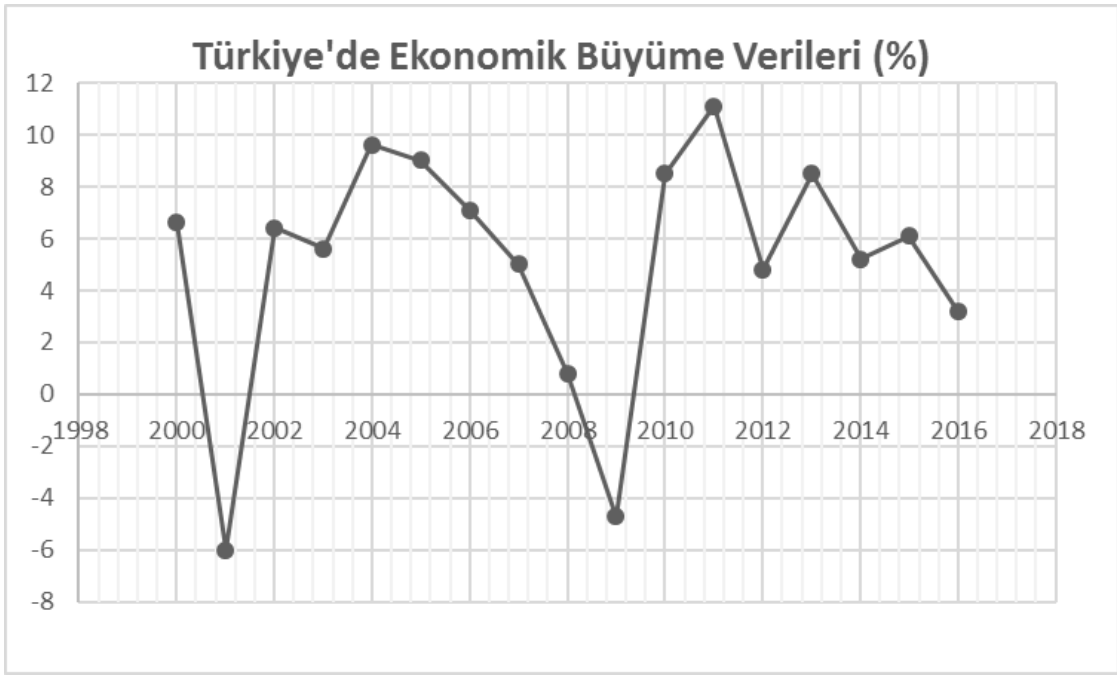
Şekil 5. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Verileri Grafiği

Şekil 5'te görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi oranında 2003 yılı öncesinde değişiklik olmamasına rağmen en 2003 yılından sonra oran artmış ve 2003 yılında en yüksek orana sahip olduğu tespit edilmiştir, daha sonraki yıllarda bu oranın azalmış olduğu görülmüştür.

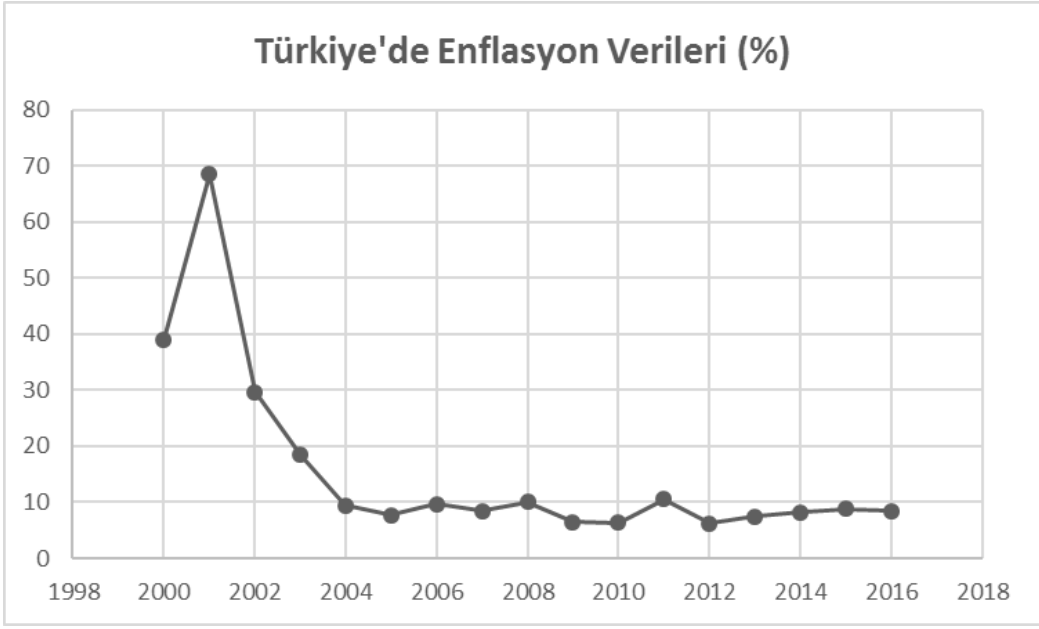
Şekil 6. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de GSYİH Verileri Grafiği

Şekil 6'da görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki GSYİH oranında 2000 ve 2001 yılında oran azalmış, 2009 yılına kadar düzenli bir artış olmuştur. 2009'daki krizle birlikte yaşanan daralmanın ardından daha sonraki yıllarda oranlarda artış yaşanmış ve en büyük orana 2015 yılında sahip olduğu tespit edilmiştir.

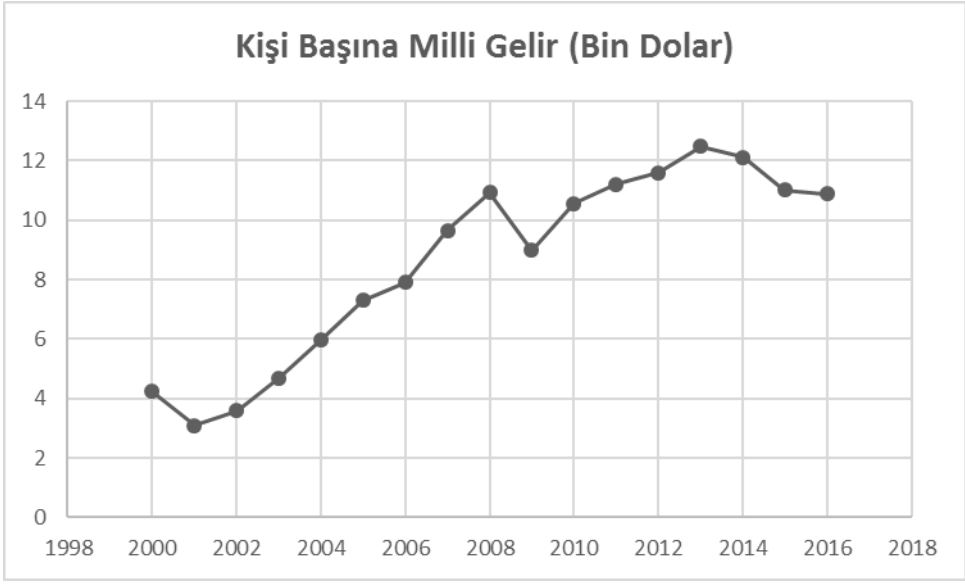
Şekil 7. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Ekonomik Büyüme Verileri Grafiği

Yukarıdaki şekilde x ekseninde yüzde cinsinden ekonomik büyüme değerleri, y ekseninde ise yıllar yer almaktadır. Şekil 7'de görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki ekonomik büyüme oranlarında yıllar arasında düşüş ve yükselişler yaşanmıştır. En düşük oran 2001 yılında olduğu ve en yüksek oranın 2011 yılında olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de ekonomik büyüme oranları 2000 yılında yüzde 6,6; 2001 yılında -6,0; 2002 yılında 6,4; 2003 yılında 5,6; 2004'te 9,6; 2005'te 9,0; 2006'da 7,1; 2007'de 5,0; 2008'de 0,8; 2009'da -4,7; 2010'da 8,5; 2011'de 11,1; 2012'de 4,8; 2013'te 8,5; 2014'te 5,2; 2015'te 6,1 ve 2016'da 3,2 olarak belirlenmiştir.

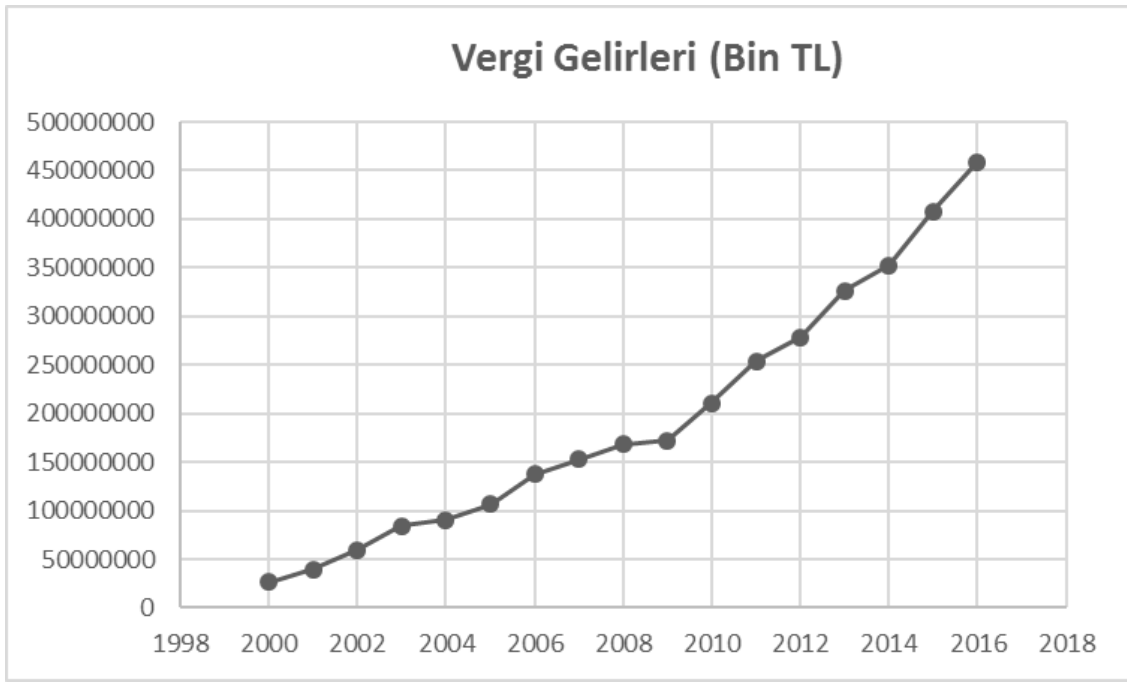
Şekil 8. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Enflasyon Verileri Grafiği

Şekil 8'de görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki enflasyon oranında en yüksek oran 2001 yılında görülürken, diğer yıllarda enflasyon oranının düşük oranlara sahip olduğu görülmüştür.

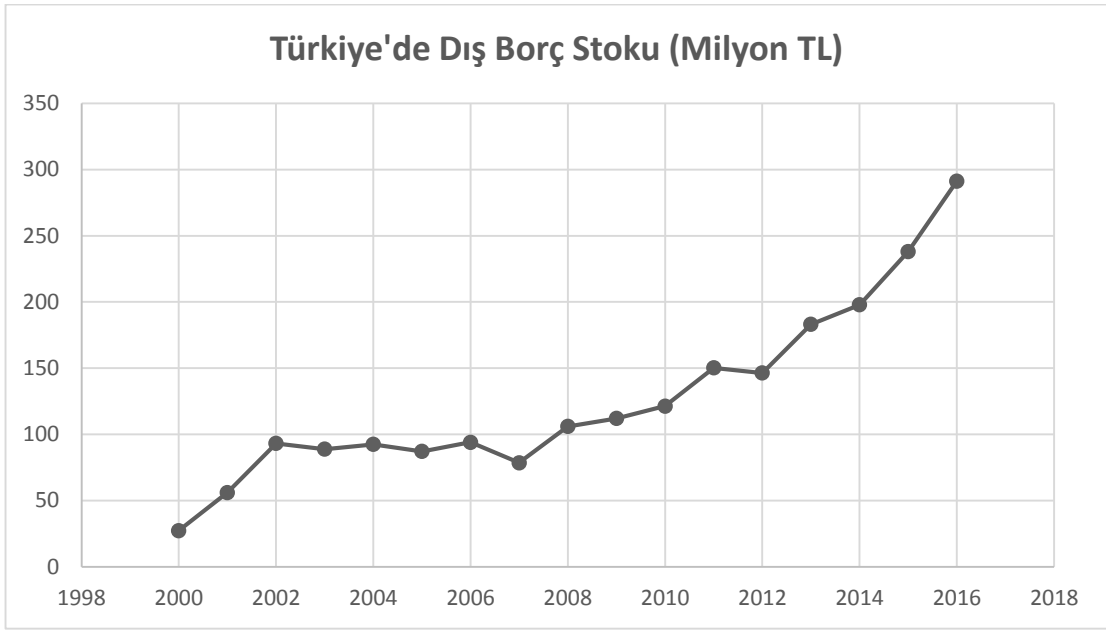
Şekil 9. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Kişi Başına Milli Gelir Grafiği

Şekil 9'da görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki kişi başına düşen milli gelir oranında 2000 yılından sonra düşüş yaşanmış olduğu ve 2001 yılından sonra yükselişe geçtiği tespit edilmiştir. 2001 krizinin etkisiyle en düşük seviyeye gelen kişi başına milli gelir bu yıldan itibaren yükselişe geçmiştir. Bir başka kriz olan 2009 yılında kişi başına gelir düzeyinin yine azalma gösterdiği, 2010 yılından sonra ise tekrar artışa geçtiği görülmektedir. Türkiye'de kişi başına milli gelir düzeyinin 2013'te en üst noktaya ulaştığı yönünde veriler elde edilmiştir.

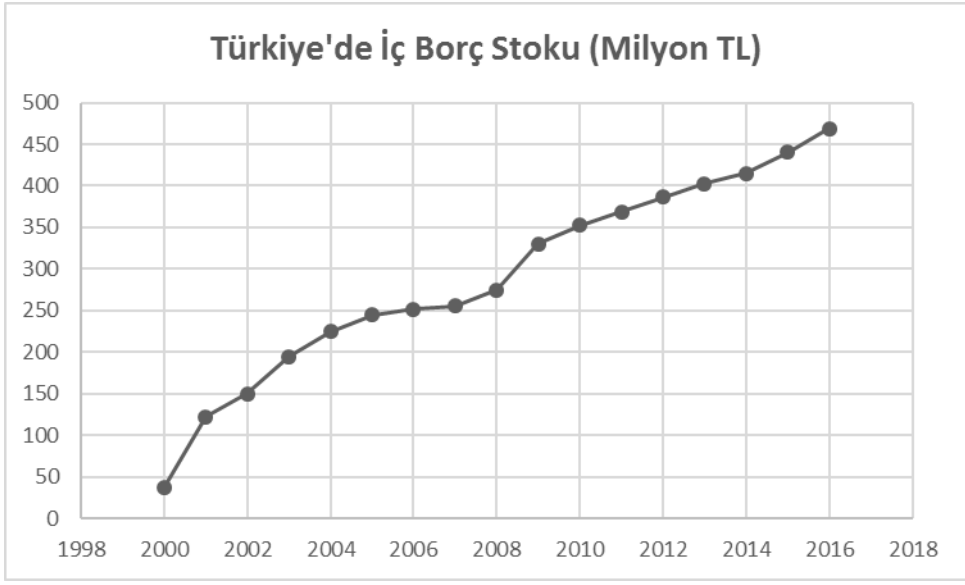
Şekil 10. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Vergi Gelirleri Grafiği

Şekil 10'da görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki vergi gelirleri sürekli artmakta olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 11. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de Dış Borç Stoku Grafiği

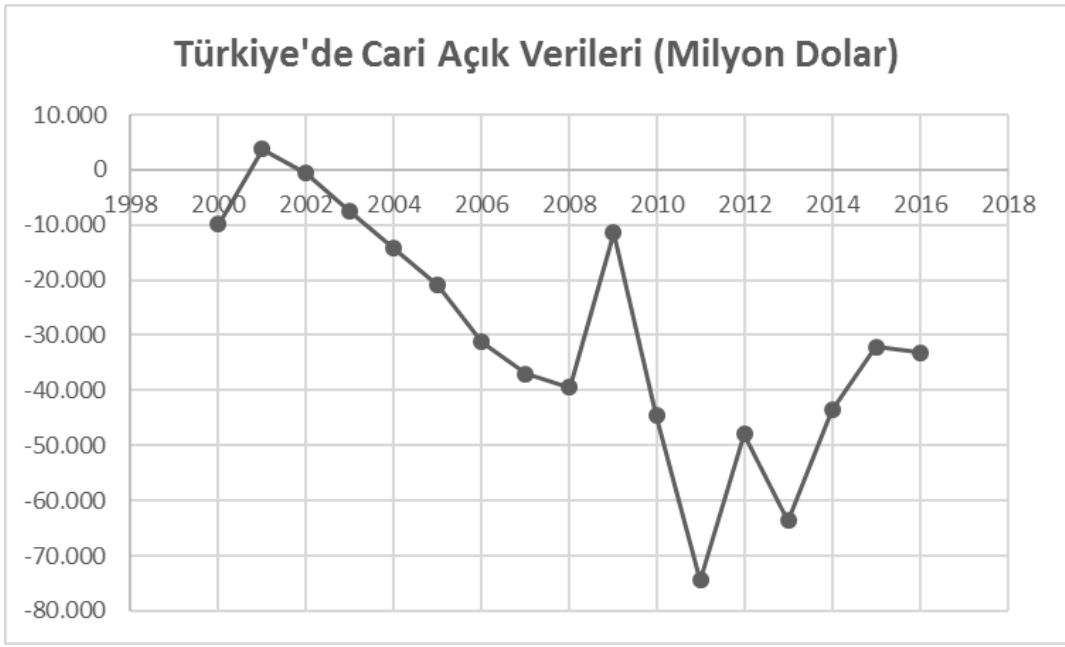
Şekil 11'de görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki dış borç stoku oranında yıllar arasında farklı oranlar olmasına rağmen dış borç stokunun gittikçe arttığı tespit edilmiştir.

Şekil 12. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye'de İç Borç Stoku Grafiği

Şekil 12’de görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye’deki iç borç stoku oranının istikrarlı bir şekilde yükseldiği tespit edilmiştir.

Cari açık veren gelişmekte olan ülkeler borç miktarında artış, dış finansal kırılganlığı olan, yüksek faiz yüküyle karşı karşıya gelen ve yurtdışına dışarıya kaynak aktaran ekonomiler olarak ortaya çıkmıştır (Dinçsoy ve Akın, 2018: 152).

Şekil 13. 2000-2016 Yılları Arasındaki Türkiye’de Cari Açık Verileri Grafiği

Şekil 13’te görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye’deki cari açık miktarının 2001-2002-2009 yılında cari açık olmadığı ancak diğer yıllarda cari açık miktarının arttığı tespit edilmiştir. Bu verilere göre Türkiye'nin cari açık miktarının kriz olduğu dönemlerde en düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de ekonominin olumlu yönde seyrinin olduğu dönemlerde cari açık miktarının daha yüksek olması, ithalata dayalı bir büyüme olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kişi başına gelir ve ekonomik büyüme oranları açısından yüksek değerlere ulaşılan 2011 ve 2013 yıllarında cari açık miktarının en yüksek değerlerine gelmesi, bu ifadeyi destekler niteliktedir.

Tablo 20. 2000-2016 Yılları Arasındaki Değişkenlere Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)	26,5	32,2	29,129	1,6251
Türkiye'de GSYİH (Milyar Dolar)	196,7	861,0	590,306	235,6987
Türkiye'de Ekonomik Büyüme (%)	-6,0	11,1	5,106	4,6451
Türkiye'de Enflasyon (%)	6,2	68,5	15,494	16,3376
Kişi Başına Milli Gelir (Bin Dolar)	3084	12480	8598,65	3199,360
Vergi Gelirleri (Bin TL)	26.503.698	459.001.741	195.688.986,41	131.309.209,114
Türkiye'de Dış Borç Stoku (Milyon TL)	27347	291306	127304,06	67505,782
Türkiye'de İç Borç Stoku (Milyon TL)	36421	468644	289311,59	121020,061
Türkiye'de Cari Açık (Milyon Dolar)	-74402	3760	-29874,76	21742,497

Tablo 20'de görüldüğü gibi, 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi oranında 29,19±1,62 ortalamaya, GSYİH'nin 590,306±235,69 ortalamaya, Ekonomik büyümenin 5,106±4,64 ortalamaya, enflasyon oranının 15,49±16,33 ortalamaya, kişi başına düşün milli gelirin 8598,65±3199,36 ortalamaya, Vergi gelirleri 195.688.986,41±131.309.209,114 ortalamaya, dış borç stokunun 127304,06±67505,782 ortalamaya, iç borç stokunun 289311,59±121020,061 ve cari açığın -29874,76±21742,497 ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 21. Korelasyon Analizi

		Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)
Türkiye'de GSYİH (Milyar Dolar)	r	**-0,836****
	p	**0,000**
Türkiye'de Ekonomik Büyüme (%)	r	-0,036
	p	0,892
Türkiye'de Enflasyon (%)	r	0,383
	p	0,129
Kişi Başına Milli Gelir (Bin Dolar)	r	**-0,856****
	p	**0,000**
Vergi Gelirleri (Bin TL)	r	**-0,754****
	p	**0,000**
Türkiye'de Dış Borç Stoku (Milyon TL)	r	**-0,616****
	p	**0,008**
Türkiye'de İç Borç Stoku (Milyon TL)	r	**-0,746****
	p	**0,001**
Türkiye'de Cari Açık (Milyon Dolar)	r	**0,777****
	p	**0,000**

** $p < 0,01$

Tablo 21'de görüldüğü gibi, Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile GSYİH arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile GSYİH arasında -0,836 ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı ve ters bir ilişki bulunmaktadır. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile GSYİH arasındaki ilişkinin negatif olduğu ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artışına bağlı olarak GSYİH azalmaktadır. Türkiye'deki kayıt dışı ekonomideki değişiklikler GSYİH'yı negatif yönde etkileyecektir.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasında -0,036 ($p>0,01$) düzeyinde anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile enflasyon arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile enflasyon arasında 0,383 ($p>0,01$) anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile enflasyon arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile kişi başına milli gelir arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile GSYİH arasında -0,856 ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı ve ters bir ilişki bulunmaktadır. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile kişi başına milli gelir arasındaki ilişkinin negatif olduğu ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artışına bağlı olarak kişi başına milli gelir azalmaktadır.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile vergi gelirleri arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile vergi gelirleri arasında -0,754 ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı ve ters bir ilişki bulunmaktadır. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin negatif olduğu ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artışına bağlı olarak vergi gelirleri azalmaktadır.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile dış borç stoku arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile dış borç stoku arasında -0,616 ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı ve ters bir ilişki bulunmaktadır. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile dış borç stoku arasındaki ilişkinin negatif olduğu ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artışına bağlı olarak dış borç stoku azalmaktadır.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile iç borç stoku arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile iç borç stoku arasında -0,746 ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı ve ters bir ilişki bulunmaktadır. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile iç borç stoku arasındaki ilişkinin negatif olduğu ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artışına bağlı olarak iç borç stoku azalmaktadır.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile cari açık arasındaki ilişki belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile cari açık arasında 0,777 ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı ve doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu analiz sonucuna göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ile cari açık arasındaki ilişkinin pozitif olduğu ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artışına bağlı olarak cari açık artmaktadır.

3.1. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin GSYİH'ya Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 22. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,836	0,699	0,679	133,6149

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (Milyar Dolar)

Tablo 22'de görüldüğü gibi, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde GSYİH bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin GSYİH'yı açıklama düzeyi %67,9 (adj R^2 =0.679) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "GSYİH" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 23. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
1	Regression	621068,150	1	621068,150	34,788	0,000
	Residual	267794,099	15	17852,940		
	Toplam	888862,249	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 23'te olduğu gibi, bağımlı değişken olan "GSYİH" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğu ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin GSYİH üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 24. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	4121,819	599,627		6,874	**0,000**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	-121,235	20,555	-0,836	-5,898	**0,000**

Bağımlı Değişken: Türkiye'de GSYİH (%)

Tablo 24'de olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin GSYİH'yi etkileme katsayısı Beta=-0,836 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak anlamlı olarak gözlenmiştir ($p < 0,05$). Dolayısıyla Kayıt Dışı Ekonominin GSYİH üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda model şu şekilde formüle edilebilmektedir.

Türkiye'de GSYİH = 4121,819-121,235Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi

Oluşturulan modelin sonuçlarına göre, Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi üzerinde meydana gelecek olan 1 birimlik artış GSYİH'da 4121,819-121,235 birimlik bir azalışa sebep olacaktır.

3.2. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 25. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,036	0,001	-0,065	4,7944

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 25'te görüldüğü gibi, Türkiye'de ekonomik büyümenin Türkiye'deki kayıt dışı ekonomiye etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde ekonomik büyüme bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin Ekonomik büyümeyi açıklama düzeyi %6,5 (adj R^2 =-0.065) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "Ekonomik büyüme" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 26. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
1	Regression	0,440	1	00,440	0,019	0,892
	Residual	344,789	15	22,986		
	Toplam	345,229	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 26'da olduğu gibi, bağımlı değişken olan "ekonomik büyüme" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olmadığı ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Tablo 27. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	8,079	21,516		**0,375**	**0,713**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	-0,102	0,738	-0,036	**-0,138**	**0,892**

Bağımlı Değişken: Türkiye'de Ekonomik Büyüme (%)

Tablo 27'de olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileme katsayısı Beta=-0,036 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak anlamlı değildir (p > 0,05).

3.3. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin Enflasyona Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 28. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,383	0,147	0,090	15,5837

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 28'de görüldüğü gibi, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin enflasyona etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde enflasyon bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin enflasyonu açıklama düzeyi %9 (adj R^2 =-0.090) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "enflasyon" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 29. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
1	Regression	627,870	1	627,870	2,585	0,129
	Residual	3642,779	15	242,852		
	Toplam	4270,649	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 29'da olduğu gibi, bağımlı değişken olan "enflasyon" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olmadığı ve analiz sonucunda enflasyonun kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Tablo 30. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	-96,792	69,935		**-1,384**	**0,187**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	3,855	2,397	0,383	**1,608**	**0,129**

Bağımlı Değişken: Türkiye'de Enflasyon (%)

Tablo 30'da olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin enflasyonu etkileme katsayısı Beta=0,383 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

3.4. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin Kişi Başına Düşen Milli Gelire Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 31. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,856	0,733	0,715	1708,524

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 31'de görüldüğü gibi, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin kişi başına düşen milli gelire etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde kişi başına düşen milli gelir bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin kişi başına düşen milli geliri açıklama düzeyi %71,5 (adj R^2 =0,715) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "kişi başına düşen milli gelir" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 32. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
1	Regression	119988642,410	1	119988642,410	41,105	0,000
	Residual	43785821,472	15	2919054,765		
	Toplam	163774463,882	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 32'de olduğu gibi, bağımlı değişken olan "kişi başına düşen milli gelir" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğu ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin kişi başına düşen milli gelir üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 33. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	57685,051	7667,388		**7,523**	**0,000**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	-1685,115	262,833	-0,856	**-6,411**	**0,000**

Bağımlı Değişken: Kişi Başına Milli Gelir (Bin Dolar)

Tablo 33'de olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin kişi başına düşen milli geliri etkileme katsayısı Beta=-0,856 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin kişi başına düşen milli gelir üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda model şu şekilde formüle edilebilmektedir.

Türkiye'de Kişi Başına Düşen Milli Gelir = 57685,051-1685,115 Türkiye'deki Kayıt dışı Ekonomi.

Oluşturulan modelin sonuçlarına göre, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi üzerinde meydana gelecek olan 1 birimlik artış kişi başına düşen milli gelir üzerinde kişi başına 57685,051-1685,115 birimlik bir azalışa sebep olacaktır.

3.5. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Gelirlerine Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 34. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,754	0,569	0,540	89074343,393

Kişi Başına Milli Gelir (Bin Dolar)

Tablo 34'te görüldüğü gibi, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin vergi gelirleri etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde vergi gelirleri bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Vergi gelirlerinin, kayıt dışı ekonomiyi açıklama düzeyi %54 (adj R^2 =0,540) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "ekonomik büyüme" ile bağımsız

değişken olan “kayıt dışı ekonomi” olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 35. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması karesi	F	p
1	Regression	156860154608339872,00	1	156860154608339872,000	19,770	0,000
	Residual	119013579763641840,00	15	7934238650909456,000		
	Toplam	275873734371981696,00	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 35’te olduğu gibi, bağımlı değişken olan “vergi gelirleri” ile bağımsız değişken olan “kayıt dışı ekonomi” arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğu ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin vergi gelirleri üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 36. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	1970481015,375	399741231,964		**4,929**	**,0000**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	-60927836,212	13702886,647	-0,754	**-4,446**	**0,000**

a. Bağımlı Değişken: Vergi Gelirleri (Bin TL)

Tablo 36'da olduğu gibi, vergi gelirlerinin kayıt dışı ekonomiyi etkileme katsayısı Beta=-0,754 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin vergi gelirleri üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda model şu şekilde formüle edilebilmektedir.

Türkiye'de Vergi Gelirleri = 1970481015,375-60927836,212Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomi.

Oluşturulan modelin sonuçlarına göre, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi üzerinde meydana gelecek olan 1 birimlik artış vergi gelirleri 1970481015,375-60927836,212 birimlik bir azalışa sebep olacaktır.

3.6. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin Dış Borç Stokuna Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 37. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,616	0,379	0,338	54927,223

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 37'de görüldüğü gibi, dış borç stokunun Türkiye'deki kayıt dışı ekonomiye etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde dış borç stoku bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin dış borç stoğunu açıklama düzeyi %33,8 (adj R^2=0,338) olarak tespit edilmiştir. Bağımsız değişken olan "dış borç stoku" ile bağımlı değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 38. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması karesi	F	p
1	Regression	27657491459,790	1	27657491459,790	9,167	0,008
	Residual	45254997677,151	15	3016999845,143		
	Toplam	72912489136,941	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 38'de olduğu gibi, bağımlı değişken olan "dış borç stoku" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğu ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin dış borç stoğu üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 39. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	872546,438	246498,318		**3,540**	**0,003**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	-25583,846	8449,813	-0,616	**-3,028**	**0,008**

Bağımlı Değişken: Türkiye'de Dış Borç Stoku (Milyon TL)

Tablo 39'da olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin Dış Borç Stoğu etkileme katsayısı Beta=-0,616 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel

olarak anlamlıdır (p < 0,05). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin dış borç stoğu üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda model şu şekilde formüle edilebilmektedir.

Türkiye'de Dış Borç Stoku = 872546,438-25583,846Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi.

Oluşturulan modelin sonuçlarına göre, Türkiye'de kayıt dışı ekonomide meydana gelecek olan 1 birimlik artış dış borç stoku üzerinde 872546,438-25583,846 birimlik bir azalışa sebep olacaktır.

3.7. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin İç Borç Stokuna Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 40. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,746	0,556	0,526	83291,591

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 40'da görüldüğü gibi, Türkiye'deki iç borç stokunun kayıt dışı ekonomiye etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde iç borç stoku bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin iç borç Stoğunu açıklama düzeyi %52,6 (adj R^2 =0,526) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "iç borç stoku" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 41. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması karesi	F	p
1	Regression	130271343700,309	1	130271343700,309	18,778	0,001
	Residual	104062337833,808	15	6937489188,921		
	Toplam	234333681534,118	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 41'de olduğu gibi, bağımlı değişken olan "iç borç stoku" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğu ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin iç borç stoğu üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 42. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	1906704,727	373789,826		**5,101**	**0,000**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	-55524,401	12813,288	-0,746	**-4,333**	**0,001**

Bağımlı Değişken: Türkiye'de İç Borç Stoku (Milyon TL)

Tablo 42'de olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin iç borç stoğunu etkileme katsayısı Beta=-0,746 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin iç borç stoğu üzerinde

negatif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda model şu şekilde formüle edilebilmektedir.

Türkiye'de İç Borç Stoku = 1906704,7271,001-55524,401 Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonomi

Oluşturulan modelin sonuçlarına göre, Türkiye'de kayıt dışı üzerinde meydana gelecek olan 1 birimlik artış iç borç stoğunda 1906704,7271,001-55524,401 birimlik bir azalışa sebep olacaktır.

3.8. Türkiye'deki Kayıt Dışı Ekonominin Cari Açığa Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 43. Regresyon Analizi

Model	Çoklu Regresyon Katsayısı	Belirleme Katsayısı	adj R^2	Hatanın Standart Sapma
1	0,777	0,604	0,578	14123,856

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 43'te görüldüğü gibi, Türkiye'deki cari açığın kayıt dışı ekonomiye etkisini incelemek amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizlerde cari açık bağımlı değişken, kayıt dışı ekonomi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin cari açığa açıklama düzeyi %57,8 (adj R^2 =0,578) olarak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olan "cari açık" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" olarak belirlenen modelin arasında istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 44. Regresyon Analizine Ait ANOVA Analizi

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması karesi	F	p
1	Regression	4571529179,485	1	4571529179,485	22,917	0,000
	Residual	2992249451,574	15	199483296,772		
	Toplam	7563778631,059	16			

Bağımsız Değişken: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Tablo 44'te olduğu gibi, bağımlı değişken olan "cari açık" ile bağımsız değişken olan "kayıt dışı ekonomi" arasında oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğu ve analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin cari açık üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 45. Regresyon Analizi Kestirilmiş Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standard Katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	Sabit	-332860,302	63383,992		**-5,251**	**0,000**
	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi	10401,361	2172,765	0,777	**4,787**	**0,000**

Bağımlı Değişken: Türkiye'de Cari Açık (Milyon Dolar)

Tablo 45'te olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin cari açığı etkileme katsayısı Beta=0,777 olarak hesaplanmıştır. Kestirimi yapılan parametre istatistiksel olarak

anlamlıdır (p < 0,05). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin cari açık üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda model şu şekilde formüle edilebilmektedir.

Türkiye'de Cari Açık = -332860,302+10401,361Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi.

Oluşturulan modelin sonuçlarına göre, Türkiye'de kayıt dışı ekonomide meydana gelecek olan 1 birimlik artış cari açık üzerinde -332860,302+10401,361 birimlik bir artışa sebep olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu savunan görüşün yanında olumsuz etkileri olduğunu savunan karşı bir görüş bulunmaktadır. Bu çalışmada kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri Türkiye özelinde araştırılmıştır.

Tüm dünyada önemli gündem maddelerinden birisi olan kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması ekonomik, mali, iş hayatı kaynaklı, sosyolojik, psikolojik ve teknolojik nedenlere dayalı bir biçimde gerçekleşmektedir. Pek çok farklı kategorideki nedenin etkisi altında ortaya çıkan kayıt dışı ekonomi, bu yönüyle çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirilmek durumundadır.

Yapılan incelemeler neticesinde kayıt dışı ekonominin yasal olmayan ürün/hizmet dağıtımı, taklit ürünlerin izinsiz kullanımı, kaçakçılık, rüşvet, yolsuzluk, kara para aklama, kayıtlı olmayan işletmelerde üretim yaparak vergi ödememe gibi unsurlardan meydana geldiği belirlenmiştir.

Kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişkisini meydana getiren faktörler hakkında yapılan incelemeler sonucunda haksız rekabet, verimsiz işletme, rekabet avantajı, karlılık azalışı, küçülme, sektörden çıkış gibi hususların belirleyici etkilerinin olduğu görülmüştür. Yasalar, kayıt dışı ekonominin ölçülebilirlik düzeyi, hukuki durum ve ahlaki normların da bu kapsamda yer aldığı neticesine ulaşılmıştır.

Ekonomik büyüme üzerindeki etkileri tartışma konusu olan kayıt dışı ekonominin önlenebilmesi için ekonomik, sosyal, politik ve yasal politikalar açısından çalışmalar yapılmaktadır. Bu yöndeki çalışmalar kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri olduğu yorumunu ortaya çıkarmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin Türkiye'de ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini tespit ederken matematiksel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Matematiksel analiz

yöntemi, somut veriler üzerinden geçerliliği daha yüksek bulgular ortaya koyacak olması sebebiyle tercih edilmiştir. Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeyi etkileyecek birtakım makroekonomik parametrelerde incelendikten sonra modele eklenmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ile ilgili olarak GSYİH, kişi başına milli gelir, vergi gelirleri, dış borç stoku, iç borç stoku ve cari açık verileri kullanılmıştır. Kayıtdışı ekonominin artmasıyla birlikte diğer faktörlerin etkisiyle ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığını analiz sonuçları desteklemektedir.

Her bir parametre için, bağımsız değişken olan kayıt dışı ekonomi olarak belirlenen model arasında bir ilişki olup olmadığına bakılması için de korelasyon analizi yapılmıştır. Belirlenmiş olan her bir parametre ile bağımsız değişken olan kayıt dışı ekonomi olarak belirlenen model arasında istatiktiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için Regresyon Analizine ait Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Çalışmada matematiksel analiz yapılması literatürdeki çalışmalardan ayrılan yönlerden birisi olarak görünmektedir. Matematiksel analiz yönteminin kullanılması aynı zamanda araştırmanın literatüre sağlayacağı katkılar bakımından önemli bir yere sahiptir.

Nitekim bu çalışma, kayıt dışı ekonominin ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ve ilişkisinin yönünün belirlenmesi ve aynı zamanda istatistiki olarak kanıt olması açısından önemli bir noktada yer almaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri özelinde yapılan araştırma kapsamında Türkiye'de makroekonomik göstergelerinden faydalanılarak yıllara göre veriler dikkate alınmış ve etkinin düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de kayıt dışı ekonomi makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkiler içermektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar Türkiye'de kayıt dışı ekonominin GSYİH, kişi başına milli gelir, vergi gelirleri, dış borç stoku, iç borç stoku ve cari açık gibi göstergeler üzerinde olumsuz yönde etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu

bulgular kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini meydana getirmektedir.

Ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi için sürdürülebilir önleme politikalarının geliştirilmesi önerilmektedir. Vergi oranlarının düşük tutulması, kayıt dışı ekonomi ile mücadeledeki öneriler arasındadır. İnsanların kayıt dışı ekonomiye yönelmemesi için verginin teşvik edilmesi ve kayıt dışılık ile etkin hukuki mücadele edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahumada, Hildegart, Alvaredo, Facunco, Canavese, Alfredo, "The monetary method to measure the shadow economy", *Economic Letters,* 2008, 101, 97-99.

Akalın, Gülsüm, Kesikoğlu, Ferdi, "Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve büyüme ilişkisi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 3 (5), 2007, 71-87.

Akkoç, Feden, Demir, Sezgin, "Kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki düzeyi ile muhasebe meslek mensuplarının veri denetmenlerinin ve işletme yöneticilerinin kayıt dışı ekonomiyi algılamaları", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 2011, 1-12.

Akkoç, Feden, *Kayıt dışı ekonominin algılanması ve önleme çabaları arasındaki ilişkinin belirlenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2010.

Aslanoğlu, Suphi, "Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik çözüm önerileri", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 39, 2008, 199-211.

Ay, Ahmet, Sugözü, İbrahim Halil, Erdoğan, Savaş, "Türkiye'de vergi yükünün, enflasyonun ve vergi beklentisinin kayıt dışı ekonomiye etkisi üzerine ampirik bir uygulama", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 2014, 23-32.

Bağırzade, Elşen, "Kayıt dışı ekonomi kavramına ortak yaklaşım sorunu: makroiktisat kapsamlı kavramsal analiz", Sosyoekonomi Dergisi, 2, 2012, 195-223.

Bozkurt, Cuma, "Kayıt dışı ekonominin bir değerlendirmesi ve Türkiye", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 2014, 41-58.

Çetintaş, Hakan, Vergil, Hasan, "Türkiye'de kayıt dışı ekonominin tahmini", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (1), 2003, 15-30.

Dinçsoy, Enver Erdinç, Oktay Akın, Başak, "Cumhuriyet Sonrası Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler ve Bankacılık Sektörü", International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series IX. IBANESS Congress Series-Edirne/TURKEY, September 29-30, 2018, 152.

Elgin, Ceyhun, "Vergiler ve kayıt dışı ekonomi: bir değerlendirme ve Türkiye örneği", *ODTÜ Gelişme Dergisi,* 39, 2012, 237-258.

Enste, H. Dominik, "The shadow economy in industrial countries", *IZA World of Labor*, 127, 2015, 1-10.

Erdinç, Zeynep, "The reasons of underground economy, its results, methods and the Turkisc case", *Journal of Business & Economics Policy*, 3 (1), 2016, 15-21.

Erdinç, Zeynep, "Türkiye'de kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye yönelik izlenen politikalar ve çözüm önerileri", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (4), 2016, 39-52.

Eroğlu, Emrah, *Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonominin makroekonomik etkileri,* Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Fleming, Matthew H., Roman, John, Farrell, Graham, "The shadow economy", *Journal of International Affairs,* 53 (2), 2000, 387-409.

Gediz Oral, Burcu, Arpazlı Fazlılar, Tuğba, Koç, Özgür Emre, "Kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik bir öneri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 20 (2), 2015, 119-149.

Güler, Hünkar, Toparlak, Ekrem, "Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ölçümü ve AB ülkeleriyle karşılaştırılması", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 11 (1), 2018, 209-220.

Harmanşa, Aybike, Abut, Ayşe, "Türkiye'de kayıt dışı ekonomi gerçeği (Elazığ il örneği)", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi,* 4 (1), 2017, 91-107.

Işık, Nihat, Acar, Mustafa, "Kayıt dışı ekonomi: ölçme yöntemleri, boyutları, yarar ve zararları üzerine bir değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 21, 2003, 117-136.

Kalça, Adem, Ekinci, Aykut, "Kayıt dışı ekonomi ve iktisadi dalgalanmalar ilişkisi: Türkiye 1968-2005", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*i, 17, 2008, 211-228.

Kargı, Veli, Güven, Ayşegül, "Küreselleşme sürecinde kayıt dışı ekonomi", *Vergi Raporu,* 2, 2017, 1-30.

Kıldiş, Yusuf. "Kayıt dışı ekonomi", http://debis.deu.edu.tr/userweb//hilmi.coban/%C3%B6devler/vergi%20kar%C4%B1%C5%9F%C4%B1k/kildis-kayit-disi.pdf , Erişim Tarihi: 27.05.2018.

Nas, Şahin, K*ayıt dışı ekonomi ve Türkiye örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2014.

Oğuztürk, Bekir Sami, Ünal, Ertuğrul Kutay, "Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28, 2017, 325-336.

Razmi, Mohammad Javad, Falahi, Mohammad Ali, Montazeri, Samane, "Institutional quality and underground economy of 51 OIC member countries", *Universal Journal of Management and Social Sciences,* 3 (2), 2013, 1-14.

Resuloğlu Bağırzade, Elşen, "İktisat biliminde kayıt dışı ekonomi araştırmaları üzerine", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5 (1), 2012, 34-51.

Resuloğlu Bağırzade, Elşen, "Kayıt dışı sektörün ekonomideki rolü tartışmaları üzerine bir literatür taraması", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 7 (14), 2015, 39-54.

Stankevicius, Evaldas, Vasiliauskaite, Asta, "Tax burden level leverage on size of the shadow economy, cases of EU countries 2003-2013", *Procedia Social and Behavioral Sciences,* 156, 2014, 548-552.

Sugözü, İbrahim Halil, "Kayıt dışı ekonomiyi önlemede veri politikaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 171-193.

Tütüncü, Asiye, Zengin, Hilmi, "Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutunun tahmini", *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 17 (2), 2016, 195-209.

Uçan, Okyay, Kaçar, Ekrem, "Kayıt dışı ekonominin boyutu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği", *4th Internatıonal Symposıum On Development Of Kop Region,* 21-23 Ekim, 2016, 44-50.

Vinnychuk, İgor, Ziukov, Serhii, "Shadow economy in Ukraine: modelling analysis", *Business Systems and Economics,* 3 (2), 2013, 141-152.

Yazıcı, Ayla, "Kayıt dışı ekonomi ve geçiş ülkeleri" *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 16, 2008, 107-130.

Yıldız, Zafer, Yıldız, Savaş, "Kayıt dışı ekonomi bağlamında dünya ve Türkiye'deki kayıt dışı istihdam, terhaneler ve çocuk işçiler", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 19 (32), 2017, 96-106.

Yurdakul, Funda, "Türkiye'de kayıt dışı ekonomi: bir model denemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 63 (4), 2008, 205-222.

Yücebaş, Reyhan, Arz yanlı iktisat bakış açısıyla kayıt dışı ekonomi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Zaman, Gheorge, Goschin, Zizi, "Shadow economy and economic growth in Romania", *Procedia Social and Behavioral Sciences* 22, 2015, 80-87.

Zengin, Hilmi, Tütüncü, Asiye, "Kayıt dışı ekonominin tahmini vergi gelirleri ile arasındaki ilişki", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi,* 53 (612), 2016, 73-86.